

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

DE HERDERS

Omdat eenvoudigen verstaan
Wat door geen ingewikkeld zoeken
Noch lezen in geleerde boeken
Begrepen wordt of nagegaan,

Zijn herders toen in Uwen stal
Geknield en hebben U aanbeden.
Dit is tweeduizend jaar geleden
En nog weet elk het overal.

Geen mensch heeft ooit hun naam gemeld,
De rest van hun onschuldig leven
Is door geen wetenschap beschreven,
Wordt slechts aan kinderen verteld.

Anton van Duinkerken (geb. 1903)

UIT: RELIGIEUZE POËZIE DER NEDERLANDEN

J. STUIJ

Blijdschap om vernedering

*„ . . en wikkelde Hem in doeken
en legde Hem in een kribbe,
omdat voor hen geen plaats was in de herberg”.*

Luc. 2:7b

De belangrijkste gebeurtenis in de wereldgeschiedenis is de geboorte van Jezus.

Het is een zaak van geloof dit te aanvaarden. Niemand is in staat het met de feiten uit de geschiedenis te bewijzen.

Wie dat wil komt bedrogen uit.

De historische feiten die ons over de geboorte van Jezus zijn overgeleverd zijn van dien aard, dat ze door menig voorval uit de wereldgeschiedenis in de schaduw worden gesteld. Machtige vorsten, verschrikkelijke wereldoorlogen en revoluties lijken veel belangrijker en ingrijpender voor de wereld, dan een kind, dat bij zijn geboorte in doeken wordt gewikkeld en in een krib wordt gelegd.

Slechts door het geloof kunnen wij aanvaarden, dat God de wereld zo lief had, dat Hij zijn Zoon als een klein hulpeloos kind in Bethlehem, onder zeer armelijke omstandigheden deed geboren worden.

Immers op de achtergrond van het hele kerstfeest staat dit evangelie: „Want alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft opdat ieder, die in Hem gelooft, niet verloren ga, maar eeuwig leven hebbe”. Door de geboorte van Jezus begon God de wereld te redden. En omdat God door Jezus' mens-wording de wereld wilde redden, is er geen belangrijker gebeurtenis dan het kerstfeest.

Het kerstfeest is het begin van de verlossing van de wereld! De geboorte van Jezus is het grote bewijs van Gods liefde voor de wereld. Maar dan moet tegelijk veel nadruk vallen op het geloof. Want slechts wie in Jezus gelooft zal niet verloren gaan. Slechts wie in Jezus gelooft zal deel hebben aan de verlossing.

Als we letten op de armelijke omstandigheden waarin Jezus werd geboren, dan zou ons wat betreft de-verlossing-van-de-wereld de moed in de schoenen kunnen zakken. Immers de omstandigheden bij Jezus' geboorte in Bethlehem waren van dien aard, dat we daarin niet terstond DE Verlosser van de wereld herkennen.

Uit bovenstaande tekst komt de armoede ons tegen. Die krib in die stal spreekt ons van grote armoede en nederigheid. Ja, vernedering!

Vernedering van de Zoon van God! God heeft zijn eniggeboren Zoon gegeven in vernedering! Niet alleen in diepe vernedering aan het kruis in de angst van de hel, maar ook in vernedering bij de geboorte.

In de dogmatiek spreken we nogal schematisch over Christus' staat der vernedering en Christus' staat der verhoging. In beide staten onderscheiden we vier trappen. De eerste trap van de staat der vernedering is dan, Christus' nederige geboorte.

Hoe u verder over zo'n schematische indeling van het werk van Christus wilt oordelen: één ding is duidelijk, Christus' leven op aar-

de begint met vernedering! Met zijn geboorte begint het lijden.

Veel later heeft Jezus in zijn gesprek met de Emmaüs-gangers er op gewezen, dat Christus lijden móést, om in zijn heerlijkheid in te gaan (Luc. 24 : 26). Dat was zijn van tevoren vaststaande gang: Door lijden tot heerlijkheid!

Hij heeft daarover breed met de Emmaüs-gangers gesproken. „Hij begon bij Mozes, en bij al de profeten en legde hun uit, wat in al de Schriften op Hem betrekking had”.

Natuurlijk sprak Hij toen in de eerste plaats over het lijden, waarvan ook de Emmaüs-gangers getuigen waren geweest. Maar we mogen hierbij toch ook denken aan het lijden, aan de vernedering bij de geboorte in een stal, omdat er voor zijn vader en moeder in de herberg geen plaats was.

Ook Petrus schrijft later, dat de profeten „naspeurden, op welke of hoedanige tijd de Geest van Christus in hen doelde, toen Hij vooraf getuigenis gaf van al het lijden, dat over Christus komen zou, en van al de heerlijkheid daarna” (I Petr. 1 : 11).

Door lijden tot heerlijkheid!

Christus moest eerst worden vernederd. Dat was de door God gestelde orde. Dat was de orde voor de redding van de wereld; de orde voor de komst van het eeuwig Koninkrijk.

Christus' vernedering was door de profeten voorzien. O.a. in psalm 22. In die psalm klaagt David over de smaad en de spot die hem van de kant van de mensen wordt aangedaan. David is in deze klacht type van Christus. Hij klaagt: „Ik ben een worm en geen man, een smaad voor de mensen en veracht door het volk. Allen die mij zien, bespotten mij, zij steken de lip uit, zij schudden het hoofd”.

Hoevelen hebben zich later zo gedragen ten opzichte van het heilig Kind Jezus? Hoevelen hebben gelachen om de aanbidding van een Christus, die van armoede gelegd moest worden in een voerbak voor de beesten? Hoeveel spot zal de Here Jezus zelf later hebben moeten horen, over z'n armoedige geboorteplaats? Wie zal zeggen hoevelen later z'n prediking niet hebben geloofd, omdat ze zich zijn armoedige geboorte herinnerden? Kon zó iemand één zijn met de Vader in de hemel? Kon zó iemand de Zoon van God zijn? Kon zó iemand de beloofde Messias zijn?

Ook in psalm 69 profeteert David van Christus' vernedering. „Ik ben een vreemde geworden voor mijn broeders; een onbekende voor de zonen van mijn moeder”.

Zó is Jezus in Bethlehem ontvangen!

Jozef en Maria konden geen passend logies vinden in de stad van David.

Er waren in Bethlehem veel mensen bij elkaar in de dagen van de inschrijving. Velen

zullen zich hebben beroemd op hun afkomst uit de stad van David. De mensen zullen toen wel niet beter geweest zijn dan tegenwoordig. Ieder probeerde zijn gegoede komaf te bewijzen. Brengen we daarbij in rekening de verdorven natuur van een mens, dan is het niet vreemd dat de arme Jozef en Maria in Bethlehem geen goede plaats meer konden krijgen. Ze zullen daar in Bethlehem wel gezegd hebben: „Ieder naar z'n stand, niet waar? Je hoeft toch niet iedereen in huis te nemen?”

Maar voor de Here Jezus was dat vervulling van de profetie in psalm 69:

„Mijn broed'ren ben ik vreemd, door elk onteerd, en onbekend den zonen mijner moeder”.

Er was voor hen geen plaats in de herberg. Zó is de Here Jezus in Bethlehem ontvangen.

En wie denkt bij de vernedering van Christus niet aan Jes. 53? „Hij was veracht en van mensen verlaten . . .” „Hij was als iemand voor wie men het gelaat verbergt”. „Hij was veracht en wij hebben Hem niet geacht”

Jezus kwam in de wereld als iemand, waarvan men zegt: „Ik ken Hem niet. Van mij is hij geen familie. Hij moet maar ergens anders onderdak vinden. Trouwens, onze kamers zijn reeds besproken”. Zo ongeveer moet er over Jozef en Maria, en over het Kind dat Maria droeg, gesproken zijn.

Is dat te verwonderen? Wie kon er nu op de gedachte komen, dat die zwangere vrouw wel eens de 'maagd' kon zijn, waarvan Jesaja profeteerde: „Zie, de jonkvrouw zal zwanger worden en een zoon baren”, de Zoon die de naam Immanuël zou krijgen: God met ons!?

Wie kon er op de gedachte komen, toen men Jozef met zijn Maria door Bethlehem zag sjouwen, op zoek naar onderdak, dat het de vader en moeder van de Messias waren? Is het niet zeer begrijpelijk, dat men in dat arme echtpaar niet herkend heeft de ouders van de Here Jezus? Goed, laat dat begrijpelijk zijn. Maar is het juist daardoor niet des te schrijnender, dat de armoede zo groot was, dat zelfs de „verre familie” zich voor Jozef en Maria schaamde? Moest onze Heer en Heiland reeds bij zijn geboorte zó ver vernederd worden, dat we ons, naar de maatstaven van burgerlijk fatsoen, voor Hem moeten schamen? Is de zonde dan zó erg, dat er zelfs voor de moeder van de Drager van onze schuld, geen behoorlijke plaats is om te bevallen?

Hoe vreselijk moet God de zonde vinden, dat Hij dit zijn eigen Zoon aan doet!

De profetieën aangaande de vernedering van Jezus zijn in vervulling gegaan. Dat begon met de geboorte. Het wordt door Lucas verteld in zeer sobere bewoordingen. Slechts een paar verzen worden aan de geboorte gewijd. Met een enkel woord worden de armoedige omstandigheden getekend. De soberheid van de woorden is in overeenstemming met de soberheid van de geboorteplek. Maria wikkelde haar kind in luiers en legde het in een voerbak.

Is dit de entourage van de belangrijkste gebeurtenis uit de wereldgeschiedenis? Is dit de ontvangst van de enige zondeloze Mens, die ooit in deze wereld geboren is? Is dit de ontvangst van Hem die de wereld zou verlossen? Is het wonder dat er zoveel nadruk moet vallen op het geloof?

Christus' geboorte was vernedering. Het was begin van zijn lijden. De schaduw van het kruis is reeds zichtbaar boven zijn 'wieg'.

En toch een blijde boodschap? Ja, het is evangelie! „Grote blijdschap, die heel het volk zal ten deel vallen: U is heden de Heiland geboren, namelijk Christus, de Here, in de stad van David. En dit zij u het teken:

Gij zult een kind vinden in doeken gewikkeld en liggende in een kribbe”.

Christus, de Here, die kwam in vernedering om de wereld te verhogen; verhogen uit de zonde tot eeuwig Koninkrijk.

Ere zij God in den hoge!

In het 'Kerstnummer' van ons blad (XI 37, p. 298 vlg.) slaat ds. K. C. Smouter een van de gangbare opvatting afwijkende uitleg voor van Luc. 2 : 7. Hij meent: „Er is alles voor te zeggen, *kata-luma* in Lukas 2 : 7 niet te vertalen met „herberg”, maar met ¹⁾ „vertrek”.” (299, kol. 3). En hij stelt zich daarbij voor: het woon/slaap-vertrek in het huis van Jozefs ouders. Met het oog op de bevalling zou in het 'achterhuis' (laat ik het zo maar noemen) van dezelfde woning — de ruimte waar geit en ezel stonden — voor Jozef en Maria een bed zijn gespreid.

Graag zou ik enkele kritische aantekeningen plaatsen bij dit artikel.

De schrijver ervan en de lezers zullen hoop ik van mij weten, dat in het algemeen bij de exegete geen gehechtheid aan het gangbare mij argwanend doet staan tegenover het nieuwe. Ook in het onderhavige geval ben ik niet emotioneel gebonden aan een zekere kerstromantiek, maar als altijd bereid te zwichten voor filologische argumentatie.

Maar juist op dit punt schiet m.i. ds. Smouter te kort. Van de betekenis van *kataluma* in de griekse literatuur geeft hij niet maar een onvolledig, doch bepaald ook een onzuiver beeld, naar het mij voorkomt.

Geen „herberg”

1) Etymologisch ²⁾ de zaak bekijkend wijst hij de parallel met het nederlandse woord 'uitspanning' af (299, koll. 2/3). Echter: naar veler opvatting ³⁾ heeft *kataluein* zijn intransitieve betekenis wel degelijk ontleend aan de transitieve in deze weg, dat men het (vanzelfsprekende) object, t.w. het last- of trekdiert, verzweeg. Zó komt dit werkwoord van de betekenis '(z'n dier) losmaken' tot de zin 'gaan uitrusten van de reis, als gast z'n intrek nemen'. Hiervoor spreekt zeker de oudste vindplaats (Hom., *Od.* IV 28), waar een knecht, als hij twee vreemdelingen voor de woning ziet halthouden, aan zijn meester vraagt: „zullen wij de snelle paarden uitspannen of zullen we ze naar een ander doorsturen die hen *gastvrij* kan opnemen?”. Men kan voorts wijzen op een soortgelijk voorbeeld van overgang van transitief naar intransitief, nl. *elaunein*, dat eigenlijk betekent 'de paarden aandrijven', maar dan ook (met verzwegen object) 'rijden'.

De parallel met het nederlandse 'uitspanning' is dus wel degelijk ter zake, naar het mij voorkomt.

2) *Kataluma* is, voorzover uit de ons bevaard gebleven griekse literatuur valt op te maken, pas vrij laat in zwang gekomen (2de eeuw v. Chr.). De atticist Moeris merkt op, dat in het Attisch *katagoogion* en *katagesthai* worden gebruikt, waar het hellenistisch Grieks *kataluma* en *kataluein* bezigt (p. 241 ed. Pier-son). Deze uitspraak behoeft in zoverre correctie, dat in het Attisch ook *kataluein* wordt gebruikt naast *katagesthai*, maar niet *kataluma* naast *katagoogion*. In dien zin corrigeert deze uitspraak dan ook de latere Thomas Magister in zijn *Ecloga vocum atticarum* (199, 9 vlg. bij Ritschl).

Uit deze gelijkstelling met *katagoogion* staat echter de betekenis 'herberg' voor *kataluma* wel reeds vast.

Maar er is meer. Vóórdat *kataluma* opkwam, bezigde men de nevenformatie *katalusis*. ⁴⁾ Dit woord nu is door ds. Smouter buiten beschouwing gelaten. En dat is m.i. een van de ernstigste manco's van zijn bijdrage. *Katalusis* nl. wordt reeds op de oudste vindplaats (Hdt. V 52) gebezigd in de betekenis 'karavanserai'. Herodotus spreekt op de bewuste

plaats nl. over de nachtverblijven die voor reizigers langs de grote weg van Epheze naar Susa op tal van punten waren ingericht. In één adem noemt hij daarbij de *stathmoi*, eig. 'plaatsen waar men dieren kan stallen', ook wel meer algemeen gebezigd voor 'nachtkwartier' (voor reizigers en soldaten b.v. Hiér zal in 't bijzonder gedacht zijn aan de stations voor de perzische postruiters, vgl. VIII 98).

Hoe men voor *kataluma* in Luc. 2 : 7 tot de opvatting 'herberg' is gekomen, is dan ook bepaald niet een „wonderlijk raadsel”, zoals ds. Smouter het voorstelt. Zijn veronderstelling t.a.v. een gewelddadige ombuiging van de betekenis van dit woord onder invloed van een oude kerstlegende is volkomen overbodig.

3) *Kataluein* is een heel normaal woord geworden voor 'logeren'.

De gedachte dat men dan een dier bij zich had geraakte op de achtergrond. Nu kan zulk logeren — daarin heeft ds. Smouter natuurlijk gelijk — evengoed plaats hebben op een particulier adres als in een openbare gelegenheid. Plato vertelt, dat in Athene op zekere tijd tal van sofisten logeerden bij den rijken Callias. Deze had zelfs een vertrek dat vroeger als provisiekamer dienst deed laten vrijmaken en als *katalusis* voor de gasten ingericht (*Prot.* 315d). Hier ligt het herbergen van gasten in de privé-sfeer.

Alleen maar: zulk gebruik van *kataluein* en verwante woorden geeft ons nog niet het

recht de term *kataluma* nu maar helemaal tot de particuliere sector te beperken, en deze opvatting, wat het N.T. betreft, te staven met de opmerking, dat Lukas in 10 : 34 voor 'herberg' het woord *pandocheion* bezigt (eig. 'een plaats waar Jan en alleman ontvangen wordt'). „Als hij — Lukas — in 2 : 7 óók 'herberg' bedoelde, was te verwachten, dat hij

ook dan van *pan-docheion* gesproken had” zo schrijft Smouter (299, middenkolom).

Dit is een redenering die uitgaat van de vooronderstelling dat, wanneer een bijbelschrijver twee of meer woorden voor een ongeveer gelijke zaak ter beschikking staan, hij bij zijn keuze altijd *bewust differentieert*; de mogelijkheid dat hij (misschien wel *onbewust*) *variëert* sluit men uit.

Deze ongezonde instelling tegenover het taalgebruik in de Schrift heeft in het verleden meer dan eens geleid tot zeer gewrongen constructies, die echter geen stand konden houden, als men ze nuchter aan de feiten toetste. Men moest b.v. eens lezen, wat er gedistilleerd is uit het feit, dat men in het N.T. voor 'zenden' nu eens vormen van 'pempoo' dan weer van 'apostelloo' tegenkomt. Totdat onderzoek van het tekstmateriaal (door wien, dat ben ik voor het moment vergeten; het doet er ook minder toe) aan het licht bracht, dat in de Nieuwtestamentische tijd beide verba blijkbaar min of meer defectief waren geworden en men, althans ten dele, vormen van het ene enkel gebruikte om in onbruik geraakte vormen van het andere te vervangen. En daarmee ging weer een volgens het logisch differentiatie-principe opgebouwd kaartenhuisje tegen de grond.

Waarom zou een bijbelschrijver ook niet precies hetzelfde kunnen doen wat wij ons zo dikwils veroorloven, in schrijf- zowel als spreektaal, dat we voor hetzelfde ding nu

D. HOLWERDA

eens dit dan weer dat woord gebruiken zonder enig verschil in betekenis? Moet ik soms geloven, dat Paulus persé iets anders op het oog heeft, wanneer hij in Colossenzen spreekt van den *neos anthroopos*, dan wanneer hij in de brief aan Efeze schrijft over den *kainos anthroopos*? (Beide termen betekenen: nieuwe mens.) En wat moet ik er achter zoeken, wanneer Mattheüs in 11 : 18 vlg. van Johannes den Doper en den Zoon des Mensen zegt: (resp. niét en wèl) *esthioon kai pinoon* (etende en drinkende), maar in 24 : 38 van de mensen uit de dagen van Noach: ze waren *troogontes kai pinontes*? Ik dacht van maar helemaal niets.

En in het laatstgenoemde geval gaat het dan nog om twee woorden waarvan het gebruik numeriek opvallende verschillen vertoont: als we nl. Johannes even buiten beschouwing laten, die enkel *troogein* en nooit *esthioon* gebruikt, dan blijkt voor de rest van het N.T. de verhouding zo te liggen: tegenover een dertig plaatsen (parallelteksten niet meegeteld) met *esthioon* staat zegge en schrijve één met *troogein*. Maar de getallen voor *kataluma* en *pandocheion* zijn voor Lucas resp. 2 en 1. Buiten Lucas komt *kataluma* alleen voor in Marc. 14 : 14 (een parallelplaats van Luc. 22 : 11) en *pandocheion* helemaal niet. Mij dunkt dat deze omstandigheid nog extra tot voorzichtigheid maant.

4) In laatstgenoemde parallelplaatsen ziet Smouter in *kataluma* niet meer dan 'vertrek', 'kamer van een huis'; waarom hij het zeer waarschijnlijk acht, dat het woord deze betekenis ook zal hebben in 2 : 7.

Hij vergist zich naar mijn mening. *Kataluma* moge op eerstgenoemde twee plaatsen een

in Lucas 2:7?*)

wat ruimer zin hebben dan 'nacht-verblijf voor gasten', toch is het niet zo kleurloos als ons 'vertrek': het blijft daar toch altijd nog 'een zaal waar men gasten ontvangt', zij het misschien alleen voor de avond en niet voor de nacht, welk laatste element in *kataluo* gewóónlijk wèl meekomt (zeker in Luc. 9 : 12, misschien ook in 19 : 7). ⁵⁾

5) Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor enkele buiten-bijbelse plaatsen. Ds. Smouter zal, naar ik aanneem, de teksten bij Liddell-Scott-Jones genoemd hebben nageslagen, voorzover mogelijk. Ook hier is *kataluma* toch nergens 'vertrek' zonder meer, als ik het goed zie. Wel kan men toegeven, dat de vertaling 'herberg' het lang niet altijd doet, omdat dit woord een wat 'volkse' connotatie heeft (die overigens weer niét meekomt in ons woord 'herbergen!'). Enkele malen is er in bedoelde teksten stellig sprake van veel luxere apartementen die men voor hooggeplaatste personen ter beschikking stelt, als ze tijdelijk in de bewuste plaats of streek moeten vertoeven. Daarnaast zijn er teksten waar het woord in de militaire sfeer ligt, zo in Pol. XXXII 19, 2: de Dalmatiërs weigeren de Romeinen *kataluma* en *parochè* (kwartier en leveranties). Maar steeds speelt toch het element 'gast zijn' mee. *Kataluma* is de plaats waar men z'n onderkomen heeft, als men in den vreemde is. Dat kan een volksgement zijn, of een kamer ten huize van een particulier, of ook een gebouw dat

geheel voor de persoon in kwestie (met z'n gevolg) is gereserveerd. Maar dat 'tijdelijk onderkomen voor mensen die van huis zijn' blijft toch het gemeenschappelijke bij alle nuancering.

6) Op zichzelf acht ik het, gezien de ruimte die het woord *kataluma* ons laat, dan ook denkbaar, dat wanneer Jozefs ouders een bepaald vertrek voor hun logé's reserveerden, dit door Lucas als *kataluma* zou zijn betiteld. Maar dat is heel iets anders dan wat ds. Smouter wil: dat hun woon/slaap-vertrek, ook zonder dat er sprake is van gastenherberging, *kataluma* kan heten. Zij zouden dan dus buiten Jozef en Maria anderen onderdak hebben moeten verschaffen, die — anders dan Jozef, die immers, naar de voorstelling van Smouter, nog inwonend zoon was, en alleen voor een tijdje in Nazareth op karwei was geweest — hun domicilie elders hadden; blijkbaar 'toevallige' logé's, die niet voor de inschrijving naar Bethlehem waren gekomen; want dat behoeften ze volgens Smouter niet, als ze daar niet woonden.

We kunnen het misschien zo construeren, maar of het erg waarschijnlijk is?

7) Ik geloof het niet. Want — nog daar gelaten de ketting van hypothesen waarmee we zo moeten werken — daar zijn in de tekst van Lucas een paar punten die bij mij een heel andere voorstelling wekken. Een voorstelling die ten dele overeenkomt met de gangbare, voor een ander deel daarvan afwijkt.

Laat ik voorop stellen: de gegevens zijn zo schaars, Lucas vertelt dit grote feit zo sober, dat wij er maar in moeten (en, vanwege het alles overtreffende belang van het verhaalde gebeuren, ook zonder spijt in kunnen) berusten: wij weten niet met zekerheid, hoe de situatie was.

Maar, dit erkennende, mogen we aan de eigenaardigheden van Lucas' bericht toch nog even aandacht schenken, geloof ik:

a) Het woord *kataluma* wordt voorafgegaan door het lidwoord.

Hoe kan dat? Dat zou o.a. mogelijk zijn, als er maar één zo'n *kataluma* in Bethlehem was. Als hier dus inderdaad sprake is van de (enige) herberg ter plaatse. Wanneer vroeger bij ons op het platteland van een gebeurtenis (een verkoping b.v., of een festiviteit) gezegd werd: „het is op de herberg”, dan was het lidwoord hier niet misplaatst, omdat een dorp doorgaans maar één zo'n gelegenheid rijk was.

b) Hoe hebben de herders de plaats kunnen vinden waar Jezus in een kribbe lag? Die vraag klemmt met name, wanneer het om het achterhuis van een particuliere woning ging. Nu zal men zeggen: mogelijk heeft de engel meer gezegd dan Lucas verhaalt. Nu acht ik dat in het algemeen heel wel denkbaar, dat de bijbelschrijvers zelfs een Goddelijke boodschap niet altijd helemaal woordelijk en tot in alle details hebben weergegeven. Die gedachte zou ik hier ook zeker koesteren, wanneer van aanwijzingen door den engel gegeven helemaal niet was gerept. Dan zou men als vanzelf vermoeden: dat zal de engel er wel bij gezegd hebben. Maar nú staan de zaken zo: er wordt wél uitdrukkelijk een aanwijzing vermeld door den engel gegeven om de herders het zoeken te vergemakkelijken: „dit zal u het teken zijn (d.w.z. hieraan zult gij den geboren Zaligmaker kunnen identificeren, vgl. 2 Thess. 3 : 17): gij zult een kind vinden in doeken gewikkeld en liggende in een kribbe”. Nu die aanwijzing erbij staat, en zelfs relatief zeer uitvoerig is — ze maakt een derde uit van heel de boodschap! — twijfel ik lichtelijk aan de onvolledigheid van Lucas.

Maar als het in 'het *kataluma*' ging over het stadslogement, waarmee noodzakelijk een grote stalruimte annex was voor de last-, rijen trekdieren der reizigers⁶⁾ (zoals ook ten onzent bij elke herberg een stalling placht te zijn), dan zal deze stal wellicht de enige binnen de stad zijn geweest die die naam ver-

diende. Als de herders dan van „een voerbak” horen „in de stad van David”, zullen ze aanstonds in deze gelegenheid zijn gaan kijken; en was hun speurtocht niet het zoeken van een naald in een hooiberg, waar hij bij de opvatting-Smouter toch veel van weg heeft, naar het mij voorkomt.

c) Er is ogenschijnlijk iets heel vreemds in de rangschikking der feiten door Lucas. De mededeling over het onderkomen dat Jozef en Maria kregen wordt ons niet gedaan naar aanleiding van hun aankomst in Bethlehem, maar n.a.v. de geboorte van Jezus. (Gelijk men weet, vallen deze twee niet samen, al wordt het wel eens zo voorgesteld. Maar de tekst zegt duidelijk, dat Jezus geboren werd „tijdens hun verblijf in Bethlehem”, niet „aanstonds bij hun aankomst in Bethlehem”). Wij zouden toch deze volgorde verwacht hebben: 1) Jozef reisde met Maria naar Bethlehem. 2) Daar aangekomen namen ze hun intrek in een stal, omdat voor hen geen plaats was in het *kataluma*. 3) Tijdens hun verblijf daar werd Jezus geboren. Maar Lucas geeft de berichten 2 en 3 in omgekeerde volgorde. Wat kan daarvan de reden zijn?

Ik zou denken, dat Lucas in zijn verhaal wél de orde der gebeurtenissen aanhoudt, m.a.w. dat Jozef en Maria pas naar de stal zijn getrokken, toen het geboorteprocés begon, en niet aanstonds bij hun aankomst in Bethlehem.

d) In het geven van deze toch eigenlijk meest natuurlijke verklaring van Lucas' op het eerste gezicht merkwaardige orde spelen bij mij nog twee textuele factoren mee:

- 1) de woorden „er was voor hen” laten zich — zoals ieder die Grieks kent weet — ook opvatten als „zij hadden”;
- 2) *topos* kan behalve 'plaats' ook betekenen 'kamer'⁷⁾.

Als ik Lucas goed versta, dan is de gang van zaken deze geweest: Jozef vond bij zijn aankomst in Bethlehem voor zich en Maria een onderkomen in het logement, maar ze bivakkeerden daar in de gemeenschappelijke 'barak': *een eigen appartement hebben ze niet*. Vermoedelijk hebben ze wegens hun armoede dat niet kunnen betalen. En 't is nog de vraag, of de herberg van een 'gat' als Bethlehem over die accommodatie beschikte.⁸⁾ Dat gaat niet langer, als Maria's 'ure gekomen is' (om met Joh. 16 : 21 te spreken): mogelijk heeft niet alleen de 'gêne' een rol gespeeld, maar ook het grote gevaar van verontreiniging der andere gasten en hun bagage (vgl. Lev. 12 : 2 (slot) met 15 : 19 vlgg.). Daarom wijken ze uit naar de stalruimte bij het logement.

Nogmaals: meent iemand het zich anders te moeten voorstellen, mij best. Mijn bedoeling

is ook niet zozeer deze eigen opvatting te propageren, als wel ds. Smouter tot voorzichtigheid te manen, wanneer hij een vaststaande, en ook hier toch op z'n minst in aanmerking komende betekenis van *kataluma* op rekening schuift van een bedenkelijke exegetische manipulatie, verricht ten gerieve van een uit de duim gezogen kerstlegende.

*) Dit artikel werd vrij spoedig na de publicatie waarop het reageert ingezonden, doch op verzoek van ds. Smouter met mijn bewilliging voorlopig niet geplaatst. Hij voorzag een repliek, en mogelijk een depliek, en vreesde, dat dientengevolge teveel aandacht van de lezers zou worden gevraagd voor wat toch maar een exegetische detail-kwestie is. Tot een nadere bespreking tussen ons beiden over de punten in geding is het door omstandigheden nog niet gekomen. Nu ik thans onvoorzien de proef van mijn artikel kreeg voorgelegd, heb ik, om „Opbouw” niet in moeilijkheden te brengen (gezien ook de tijdnood, nu het tegen Kerstmis loopt), in overleg met ds. Smouter in opname bewilligd.

1) Er staat 'het', maar dit zal een drukfout zijn.

2) De spelling van dit woord bij ds. Smouter ('ethymologisch') is onjuist: het is afgeleid van *etimos*.

3) Zie b.v. Büchsel in Kittels Woordenboek IV 339. Ook doet de ordening der betekenissen in het Lexicon van Liddell-Scott-Jones vermoeden, dat de auteurs hiervan dezelfde gedachte voorstaan.

4) Van tal van stammen komt men formaties op *-sis* en op *-ma* naast elkaar tegen, die meermalen ook door elkaar gebruikt worden, wat de betekenis aangaat. Voor *luoo* en *composita* is het merkwaardigerwijze (blijkens Kretschmer-Locker, *Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache*, Göttingen 1944) bij deze ene formatie op *-ma* gebleven tegenover tal van formaties op *-sis*.

5) Om nog even op het pasgenoemde differentiatiedogma terug te komen: ziet iemand kans te verklaren, waarom Lucas — N.B. de enige N.T.-schrijver die *kataluoo* gebruikt in de betekenis 'als gast z'n intrek nemen'!! — wanneer hij zijn Handelingen schrijft, steeds in plaats daarvan *xenizesthai* bezigt (10 : 6, 18, 32; 21 : 16)?

6) Zie Madeleine S. & J. Lane Miller, *Algemene Bijbelse Encyclopaedie* (Servire, Den Haag, z.j.): „Herbergen waren dikwijls vieze verblijfplaatsen voor reizigers en hun dieren, die onder werden gebracht in omheinde ruimten of karavanserais” (blz. 53 linker kolom).

7) Deze betekenis blijkens Liddell-Scott-Jones aanwijsbaar in papyri vanaf de 2de eeuw na Chr. Dat *topos* een meer specifieke betekenis kan krijgen en ook bepaalde afgebakende ruimten kan aanduiden, blijkt ook elders in het N.T. Niet alleen komt het voor in de betekenis 'plaats waar men aanligt aan een maaltijd' (Luc. 14 : 10) en in de betekenis 'plaats in een boek' (Luc. 4 : 17), maar ook in de zin 'stad' of 'dorp' (Luc. 4 : 37; 10 : 1). Al deze ontwikkelingen hebben een parallel in het Nederlands. Bijzondere aandacht verdient de betekenis 'de tempel te Jeruzalem' (Hand. 6 : 14, vgl. vs. 13; zie ook Matth. 24 : 15). Ik zou het ook in Joh. 11 : 48 het liefst zo opvatten.

8) Uit het in noot 6 gegeven citaat krijgen we niet een al te hoge dunk van de herbergen in het algemeen. Er waren betere: Thucydides spreekt van een 'hotel' (mogen we hier gerust zeggen) van 200 voet in het vierkant met een bovenverdieping, dat was onderverdeeld in kamers. Het werd gebouwd in het verwoeste Plataeae en was verbonden aan de Hera-tempel (III 68). Wat die laatste bijzonderheid betreft: de Millers (boven, noot 6) vermelden: „Aan sommige synagogen waren herbergen verbonden voor arme vreemdelingen...”.

Kerkelijk leven

Niet 'appèllabel'
maar 'examinabel'

Een onzer zeer gewaardeerde, oudere lezers attendeerde ons op een verkeerd woordgebruik. In het nummer van 6 december staat tweemaal dat de belijdenis 'appèllabel' is aan de Schrift: Op blz. 266 schreven we zo in kolom 3 en op blz. 267, kol. 2. Onze correspondent schrijft: Dat is niet helemaal juist gezegd en het is beter te zeggen dat de belijdenis 'examinabel' is aan de Schrift.

Hij schrijft:
„Appèllabel is een term aan de rechtspraak ontleend. Het vonnis van een rechtbank is appèllabel aan een gerechtshof, maar een rechtbank doet zelfstandig uitspraak zonder naar de mening van het hof te vragen. En vóór het appèl wordt aangetekend weet het hof van de zaak niets, en als er geen appèl

wordt aangetekend zal men bij het hof over de zaak nooit iets kunnen vinden.

De verhouding van de belijdenis tot de Schrift is een geheel andere dan die van de rechtbank tot het gerechtshof. De rechtbank oordeelt zelfstandig en geeft in zijn vonnis niet weer wat het hof gevonnist heeft. Met belijdenis en Schrift staat de zaak heel anders. De belijdenis zegt niet haar eigen oordeel, maar geeft weer wat de Schrift zegt. Ze is in haar spreken geheel afhankelijk van de Schrift. Daarom is er niets om van een uitspraak van de belijdenis bij de Schrift in appèl te gaan, maar wel om te onderzoeken of de belijdenis juist weergeeft wat de Schrift zegt. Is dat niet het geval dan is het zeggen van de belijdenis waardeloos.”

Aldus schreef ons ds. K. Doornbos.

We nemen van zijn kritiek goede nota.

We hopen dat ook de lezers dat zullen doen.

Dr. H. Bouwman: 'examinabel'

In verband met bovenstaande oprissing van ons geheugen sloegen we nog eens op wat prof. dr. H. Bouwman over dit thema schreef in de Christelijke Encyclopaedie, 1e druk, deel 1, blz. 276, 2e kolom. Het leek ons ook om andere redenen niet ongewenst wat hij schrijft hier nog eens af te drukken:

„De belijdenis bedoelt ook niet naast de Schrift een ander principium cognoscendi (d.i. een andere bron van de kennis Gods) te stellen, maar om te formuleren en uit te spreken wat de Schrift omtrent bepaalde zaken leert, en wel in bijzondere omstandigheden, naar de eis van een bepaalde tijd.¹⁾ Al heeft de Gereformeerde kerk de Heilige Schrift steeds beschouwd als de enige bron en regel des geloofs, zij heeft de leiding des Heiligen Geestes toch niet miskend, en heeft voor de handhaving der zuivere leer tegenover de dwalingen zich over de leer en de dienst Gods uitgesproken.

Gezag. Hieruit blijkt ook het gezag, dat de kerk aan haar belijdenis toekent. Zij stelt de belijdenis niet naast of boven, maar onder de Schrift²⁾, die enige regel is van geloof en leven. De belijdenis is geen norma normans (d.i. geen norm, die de norm stelt), maar norma normata (d.w.z. een norm, die zelf door een hogere norm wordt gesteld), geen regel, die de norm in zichzelf heeft, maar een afgeleide regel des geloofs. Zij is mensenwerk, geheel ondergeschikt aan Gods Woord (Ned. Gel. Bel. art. 5 en 7, Fr. gel. bel. art. 4; Westminster confessie I, 4; de Helvetische confessie II, 2)³⁾. Niet de kerk, maar de Schrift moet op haar eigen gezag geloofd worden. Zij, de Schrift, heeft als het Woord Gods gezag in zichzelf. Geen mensenwoord mag met de Schrift op één lijn gesteld worden.”

Hier onderbreken we even voor een enkele aantekening.

ad 1) Het is goed er op te letten dat Bouwman er de aandacht op vestigt dat de belijdenis zegt wat de Schrift leert „in bijzondere omstandigheden, naar de eis van een bepaalde tijd.” Deze belijdenissen zijn historische geschriften, die slechts te verstaan zijn in het historisch milieu waarin ze ontstonden. Toen de Open Brief sprak van de belijdenis als het historisch fundament van de Nederlandse Gereformeerde kerken, richtte de kritiek zich niet op het feit dat de O.B. van de belijdenis sprak als van het fundament der kerk (dat was fout!) maar op het feit dat hier gesproken werd van historische geschriften. En dat was juist!

ad 2) „Niet náást, niet bóven, maar ónder de Schrift.” Wie het in de laatste jaren schreef werd verdacht.

ad 3) „Zij is mensenwerk, geheel ondergeschikt aan Gods Woord.” Dat te zeggen, met beroep op de artt. 5 en 7 van de Ned. Gel. Bel. was onder ons gevaarlijk.

Nadat Bouwman dan terecht van de belijdenis heeft opgemerkt, dat de kerken van de Reformatie stelden dat de belijdenis op Gods Woord gegrond en uit Gods Woord genomen was — dat zeiden de Lutherse kerken van de Lutherse en de Gereformeerde kerken van de Gereformeerde belijdenissen — gaat hij als volgt voort:

„Binnen de kerk heeft de belijdenis autoriteit als akkoord van kerkelijke gemeenschap, omdat zij de uitdrukking van wat de kerk omtrent bepaalde punten als waarheid gelooft. Echter gelooft en handhaaft de kerk de belijdenis alleen op grond van Gods Woord. Aan Gods Woord is de belijdenis elke dag⁴⁾ examinabel, ...”⁵⁾

ad 4) Notabene: 'elke dag'.

ad 5) Ook Bouwman gebruikt hier het woord 'examinabel'.

De vrijmaking verloochend en Geschiedvervalsing

In het Nederlands Dagblad van 10 december 1968 lazen we onder Kerknieuws het volgende bericht:

Classis Kampen gereconstrueerd

Zaterdag jl. werd een classis Kampen voorlopig gereconstrueerd. Dit geschiedde door afgevaardigden van de kerken te Kampen (van Dijk-Gritter), Nagele, Creil (Bosma), Steen-

wijk (Holtland), en Zwartsluis (Visser). De kerk te Oost-Flevoland (Haaksma) heeft haar zaak aan bovengenoemde classis voorgelegd. Praeses was ouderling Van Dijk uit Kampen, assessor ouderling Poppe uit Nagele en scriba ouderling Bosma uit Creil.

Naar wij vernemen hebben de kerken van Vollenhove-Cadoelen en Urk de besluiten van de laatste P.S. van Overijssel geratificeerd. Een besluit over al dan niet aansluiting bij de thans gereconstrueerde classis moet nog genomen worden. Deze classis wordt op 28 december a.s. voortgezet.

Dit is zonder meer een leugenachtig bericht.

Er is niet een classis Kampen 'gereconstrueerd'. Van een reconstructie zou sprake zijn als er bijvoorbeeld een nieuwe indeling zou gekomen zijn van classicale ressorten; kerken uit deze classis waren gevoegd bij de classis Harderwijk of Heerenveen en kerken uit de classis Zwolle bij de classis Kampen of iets dergelijks.

Zo iets is echter niet geschied.

Zo iets zou kunnen geschied zijn.

Maar als zo iets zou zijn geschied, dan zou er niet een classis zijn 'gereconstrueerd', maar dan zou een nieuwe indeling van classicale ressorten zijn tot stand gekomen. En wanneer voor de eerste keer na deze herverkaveling een classis Kampen zou zijn samengekomen, dan zou deze niet zijn geconstrueerd, noch gereconstrueerd, maar zijn geconstitueerd uit afgevaardigden van andere kerken dan haar voorgangster.

Maar dat is niet gebeurd.

Er is op het ogenblik een classis Kampen.

Deze werd geconstitueerd op 31 oktober 1968.

Zij hield een tweede en derde zitting op 16 en 21 november.

Zij hoopt weer samen te komen op 14 december.

En daarna weer, als 't God belieft, in januari 1969.

Dan hopen de broeders, die op 16 november werden aangewezen om een werkrapport met een advies op te stellen over de besluiten van Overijssel met hun arbeid gereed te zijn en de classis zal zich over die besluiten moeten uitspreken. Dat kan zijn dat de classis die besluiten geheel of ten dele verwierpt. Het kan ook zijn dat de classis die besluiten geheel of ten dele aanvaardt. Maar als de classis zich daarover heeft uitgesproken, gaat ze uiteen. Na een roepende kerk te hebben aangewezen en de tijd en de plaats van samenkomst te hebben bepaald. In die tussentijd bestaat er dan geen classis Kampen. Net zo min als er thans een particuliere of generale synode bestaat.

Wat is er dan gebeurd?

Wel, de groepen, die zich in Kampen, Creil, Steenwijk, Zwartsluis hebben afgescheiden hebben met de kerk van Nagele een classis gehouden.

Een andere classis Kampen.

Niets gereconstrueerd.

Ze hebben een eigen classis gehouden.

Een nieuwe classis.

En het is duidelijk: wanneer er straks de particuliere synode bijeenkomt meldt deze classis zich als 'de classis Kampen'. Dat betekent dat deze synode dan moet kiezen tussen de classis Kampen van de Gereformeerde Kerken in Nederland en de zich noemende classis Kampen, de 'gereconstrueerde'.

Het is de bekende tactiek.

De tactiek van voldongen feiten.

Gesteld nu eens dat de thans nog niet uitgeengane classis van 31 oktober (16, 21 november, 14 december 1968, januari 1969) de besluiten van de buitengewone particuliere synode aanvaardt? Wat moet dan die andere classis?

Of indien de classis die besluiten geheel of ten dele verwierpt en bij de particuliere synode om revisie vraagt of bij de eerstkomende generale synode in beroep gaat?

Dan is deze classis toch in 'de kerkelijke weg'?

Zou de e.k. particuliere synode van kerken, die artikel 31 van de kerkorde in haar vaandel schreven, dan de afgevaardigden van zulk een classis kunnen heenzenden en hun plaatsen kunnen inruimen voor afgevaardigden van die zogenaamd 'gereconstrueerde' classis?

Nu kan er vandaag véél gebeuren!

Maar als dit gebeuren zou, dan was de vrij-

making naar artikel 31 van de kerkorde verloochend.

Dan zou gebeuren dat kerken, die van haar recht naar artikel 31 bezig zijn gebruik te maken, uit het kerkverband zijn gestoten.

En artikel 31 zijn vermoord.

Dat is slechts een artikel.

Erger is dat gehele kerken zonder vorm van proces buiten het kerkverband zijn gestoten.

Bij tien tegelijk.

Men moest nog eens de brieven aan de zeventien gemeenten lezen.

Heeft Christus in al de kerken van de classis Kampen de kandelaar weggenomen?

G. VISEE

„... tenzij God ons anders aanwijst.”

Met begrip voor het gevoel van verlatenheid, van waaruit ds. Meester over het heengaan van zijn collega Schoep heeft geschreven, betreuren wij het ten eerste dat door ds. Meester niet eerst contact is opgenomen met de kerkeraad van Amstelveen, alvorens de stap van ds. Schoep te kwalificeren op de wijze waarop hij dat heeft gedaan.

Ter verduidelijking daarvan diene het volgende:

1. ds. Schoep heeft op een vergadering, gehouden vrijdag 15 november jl., omstandig zijn gemeente geïnformeerd over de benauwenis waaronder hij de laatste tijd leefde en werkte. Dat hij dat niet eerder heeft kunnen doen, lag niet aan hem.

2. hij heeft voorts zijn kerkeraad vier dagen voor de beslissing (dat was zo haast men hetzelfde hebben kon) ingelicht over het te verwachten beroep.

3. de kerkeraad als geheel, noch één van zijn leden heeft daarop een oordeel in de zin van een veroordeling als die van ds. Meester, uitgesproken.

4. de waarnemend-voorzitter van de kerkeraad heeft de op maandagavond 9 december gehouden gemeentevergadering, waar de notulen van genoemde kerkeraadvergadering zijn gelezen, geopend met de bede o.m. om een wacht voor onze lippen, opdat in de geest der liefde gesproken zou worden. Ook tijdens die vergadering waar vrijwel de hele gemeente aanwezig was heeft niemand een kwalificatie als die welke ds. Meester veelvuldig heeft gerepeteerd, gebruikt.

Wat de citaten uit de Open Brief betreft zij opgemerkt dat de laatst geciteerde zinsnede nu precies voor ds. Schoeps geweten hem de vrijheid gaf, anders te handelen dan hij in de situatie van twee jaar geleden kon verantwoordt.

Tenslotte: ds. Schoep heeft als een trouw dienaar van Jezus Christus met het oude evangelie van vrije genade om niet, ook „de moderne jeugd” steeds weten te trekken, zonder dat dit ook maar in het minst moet, of zelfs mag, worden toegeschreven aan een „vernieuwingsideologie”. Ds. Schoep bij een „stroming” in te delen — welke dan ook — is onjuist en niet naar de aard der liefde. Wat zijn prediking in onderscheiding van de meeste andere predikanten in onze kerken wel typeert, is de grote beweging ten opzichte van allen die de Here Jezus liefhebben, in welke kerk ook, en niet minder met hen die Hem (nog) niet kennen. Deze allen zoekt hij te bereiken, niet met een nieuwe theologie, maar met de verlossende kracht van het evangelie der Schriften alleen, als met een kracht die niet van ons, maar die van Boven is.

J. Bosch

A. P. F. v. d. Werff

MEDEDELING AAN DE LEZERS

Het volgende nummer van ons blad zal D.V. verschijnen vrijdag 3 januari 1969.

Dit nummer is vroeg klaar gemaakt, wegens de eisen die de P.T.T. stelt aan de bezorging met alle feestdagen voor de deur.

H. L. BOGAARD

VIETNAM,

het 'Land van de Kleine Draak'

(3)

In de afgelopen weken werd in de hele wereld, en met name in de landen van West-Europa, herdacht, dat vijftig jaar geleden een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog. Eén van de speciale televisie-programma's betrof op de avond van maandag 11 november, de dag van de wapenstilstand (die trouwens óók op een maandag viel), een aantal kwesties inzake oorzaken, verloop en nieuwe verschijnselen bij deze eerste 'totale' oorlog, die de wereld beleefde. Het trof me, hoezeer er aandacht werd besteed aan de zogenaamde schuldvraag; een nieuw element, dat vragen naar de mate van schuld bij die staten, die de oorlog hadden 'ontketend'. Men stelde in het programma, dat een dergelijke gewetensvraag in zó verre een nieuw fenomeen was, dat bij vroegere oorlogen slechts één regel van belang was, na beëindiging van de vijandelijkheden: 'De verliezer betaalt'; uiteraard, omdat hij nu juist degene was, die daar maar voor moest opdraaien, niet, omdat hij de meeste brokken gemaakt had, maar om het naakte feit van het door hem verloren zijn van de strijd. Eén van de deelnemers aan de discussie, de Utrechtse hoogleraar Von der Dunk stelde, en ik geloof terecht, dat bij de Eerste Wereldoorlog een andere vraag méér relevant is, namelijk, op welke wijze alles naar een dergelijke vreselijke uitbarsting als die van 1914 heeft kunnen toegroeien; hóe heeft de afgod van het nationalisme de geesten zó zeer kunnen vergiftigen, en op welke wijze waren de naties verstrikt geraakt in zó'n wespennest van verdragen, allianties en bindende afspraken, dat, toen de moordenaar Princip zijn pistool leegschoot in Serajevo, die ontstellende kettingreactie van mobilisaties, uitimatums en oorlogsverklaringen tot stand kwam?

—o—

Misschien is een ander, in genoemd programma ter sprake gekomen aspect ook voor ons onderwerp — hier van belang. Ik bedoel de veronderstelling, dat men zo rond 1900 in zekere mate bepaalde trekken van het Darwinisme in de politieke filosofie kan aantreffen. De gedachte, dat slechts de sterkste recht van leven heeft, dat de naties 'de grote dieren' zijn, in hun strijd om het bestaan slechts onderworpen aan de wet van de jungle. Hééft een zeker onmiskenbaar fatalisme de politici in die jaren 'verlamd'? Of althans hun handelen een dergelijke motivatie verleend, dat „oorlog tóch onvermijdelijk was, en daarom dan maar het liefste op het voor hún land meest gunstige moment moest uitbreken, zo mogelijk?”

In mei 1898 sprak de Britse minister-president, Lord Salisbury, een grootse redevoering uit in de Albert Hall in Londen.

„U kunt”, zo zei hij daarin, „de wereld, zoals wij die kennen, in twee groepen van naties verdelen: de levende en de stervende naties. Bij de eerste groep treft U grote landen aan, met een enorme macht, die nog jaarlijks toeneemt, met een steeds groeiende rijkdom, een groeiend bezit aan grondgebied, een steeds perfectere organisatie. Hun ganse kolossale leger weten ze, dankzij hun spoorwegen, zo nodig zeer snel op één punt te concentreren;

hun talrijke bevolking stelt hen in staat, telkens nieuwe en grotere legers op de been te brengen, van een dergelijke indrukwekkende kracht, als de wereldgeschiedenis nog niet eerder te zien heeft gegeven, met wapens, zó efficiënt in hun dodend vermogen, als men eertijds niet had kunnen dromen... En dan, terzijde van deze giganten, van deze schitterende en grootse organisaties, treffen we dan nog een groepje samenlevingen aan, die, het is de enige passende term, die ik weet te vinden, 'bezig zijn te sterven'.”

Met de laatste groep zou Salisbury, zo stelt prof. Joll, allereerst het eens zo grote Turkse Rijk ('The Sick Man of Europe') hebben bedoeld, en daarnaast ook het toen drie jaar tevoren (in 1895) door Japan zo deerlijk verslagen China. Juist die zwakheid had, volgens de bekende wet van het machtsvacuüm, deze staten in aanraking gebracht met harde, veelal onbarmhartige Westerlingen. Een aanraking in de vorm van economische invloed, van een politiek van 'invloedssferen', of ook in de vorm van rechtstreekse bezetting. Het zou nog lang duren, eer — om de twee genoemde voorbeelden maar aan te houden — in Turkije een jonge, krachtige generatie zich zou weten te verzetten tegen de aangedane veranderingen en minachting; en, voorzover het China betreft, in de „Boxer-opstand” van 1900 zag men voorlopig niet meer dan een korte, als 'rebellie' behandelde, tussenfase.

—o—

Terwijl dus enerzijds de zwakte van enkele grote staten in het Midden en Verre Oosten een *uitnodiging* tot interveniëren *scheen* te betekenen voor de grote wereldmachten, waren er anderzijds toch ook nog andere gebieden op aarde, waar men nauwelijks enigermate georganiseerde staatsinstellingen kende, waar men ook nog vrijwel niet in aanraking was gekomen met de Westerse technologie.

Een goed voorbeeld van een dergelijk gebied is natuurlijk Afrika. De Europese mogendheden konden in zulke omstandigheden naar hartelust tegen elkaar concurreren in hun zucht naar expansie. In de jaren 1890 is een belangrijk gedeelte van de internationale spanningen te danken aan de 'strijd om Afrika', waarbij Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitsland, maar ook individuele ondernemende geesten, als koning Leopold II, delen van dit machtige werelddeel onder hun gezag probeerden te krijgen, door middelen als diplomatie, verovering of verdragen met stamhoofden. Er zijn ettelijke redenen aan te voeren voor deze expansionistische activiteiten van de Europese mogendheden in het laatste kwart van de vorige eeuw. Ongetwijfeld waren economische motieven hierbij heel belangrijk: de behoefte aan nieuwe mogelijkheden voor het beleggen van kapitaal, aan nieuwe afzetgebieden voor de eigen steeds groeiende produktie en het speuren naar nieuwe grondstoffenleveranciers zijn er enkele van.

Maar er waren toch ook andere motieven. Het valt niet te ontkennen, dat meer dan één van de leiders van imperialistische activiteit door overwegingen van filantropische aard werd geïnspireerd — met name door het ver-

langen, zo spoedig mogelijk een eind aan de slavenhandel te maken — en door Christelijke zendingsijver.

—o—

Daarnaast was er dan nog de regel van de schaalvergroting. Had een staat eenmaal een bepaald gebied onder controle gekregen, dan bleek dat feit zijn eigen consequenties te hebben: de wens, genabuude gebieden evenzeer te onderwerpen, vanwege het belang van eigen veiligheid, óf alleen maar, om een Europese concurrent vóór te zijn, en daarom alvast zelf de nodige strategische punten te beschermen. Zo is de Engelse actie in Egypte in hoofdzaak gebaseerd op de noodzaak, de (zee-)weg naar India veilig te stellen; en, dóór die bezetting van Egypte, konden acties in de Sudan, in delen van Centraal en Oost-Afrika al evenmin uitblijven, wanneer men tenminste de zuidgrens van Egypte en de bronnen van de nijl als blijvend bezit gewaarborgd zou willen zien.

—o—

Meer dan eens hebben anderzijds echter overwegingen van prestige en van het zoeken naar een internationale status een land ertoe verleid, territoria in bezit te nemen, die nauwelijks van enig belang waren. Dit geldt bijvoorbeeld van de Duitsers, die 'de hond in de pot vonden', toen ook zij nog gauw enkele koloniën hoopten te verwerven, en die daarom maar genoeg moesten nemen met onbetekende brokken van Afrika en met wat kale eilandengroepjes in de Stille Oceaan...

—o—

Circa 1900 waren er verschillende mogelijkheden voor de Europese koloniserende staten, om hun gezag in andere delen van de wereld uit te oefenen. Sommige landen kenden de loutere 'beïnvloeding', zonder dat daar politieke controle bij te pas kwam vanwege de kolonisator. Menig Latijns-Amerikaans land was op die wijze afhankelijk geraakt van vreemde investeringen, en van buitenlandse technici, zodat de Europese economische interessen vaak in zo'n land domineerden.

Elders, in Egypte bijvoorbeeld, of in het Keizerrijk van Annam, werd door een buitenlandse mogendheid politieke controle uitgeoefend, doch op indirecte wijze, zodat de eigen sociale structuur er min of meer intact kon blijven.

Een laatste groep gebieden tenslotte werd rechtstreeks onder Europese gezagsdragers geplaatst; vergelijk het feit, dat de lijnen, die de imperialistische mogendheden indertijd op de kaart van tropisch Afrika hebben getrokken, om hun 'bezit' af te bakenen, nú meestal de grenzen zijn van de in recente tijd in die streken ontstane onafhankelijke staten.

—o—

Op welke wijze nu met name in Indo-China de Franse imperialistische politiek zijn doel poogde te bereiken, kan, naar ik hoop, de volgende maal ter sprake komen. Er moet dan — uitgaande van de thans gesignaleerde motieven: dat van de trek — zuidwaarts; dat van de botsing tussen Oostaziatische en Europees-Amerikaanse belangen, en het motief van het in deze tijd, circa 1840-1850, langzaam groeiende gevoelen, dat men zonder koloniën toch eigenlijk niet meetelt in de wereld — bekeken worden, wat de rol is geweest van keizer Napoleon III, op welke wijze men zich in deze gebieden vaste voet weet te verwerven, en hoe dan in ónze eeuw de verdere ontwikkeling blijkt te zijn.

Zaltbommel, 25 november 1968.

H. J. Jager

Eén Meester Eén Vader Eén Leidsman

We kennen denk ik allen wel de woorden van de Here Jezus uit Mattheus 23 : 8-10: „Gij zult u niet rabbi laten noemen; want één is uw Meester en gij zijt allen broeders. En gij zult op aarde niemand uw vader noemen, want één is uw Vader, Hij die in de hemelen is. Laat u ook geen leidslieden noemen, want één is uw Leidsman, de Christus”.

Van de rabbijnen heeft onze Meester niet veel goeds gezegd. We kunnen dat lezen in de voorafgaande verzen. Ze zitten op de stoel van Mozes en in zoverre zij Mozes verklaren moet men naar hen luisteren. Maar hun werken moeten de discipelen niet volgen; want hun daden zijn in strijd met hun woorden. Ze binden zware lasten samen en leggen die op de schouders van hun leerlingen. Maar zelf steken zij geen vinger uit om die lasten te verroeren. En al hun daden zijn er op gericht om door de mensen bewonderd te worden. Ze maken immers hun gebedsriemen breed en de kwasten aan hun toga's groot. En ze houden er van om bij de maaltijden vooraan te zitten en in de synagogen de eerste plaatsen in te nemen. En ze hebben het graag, dat ze op de markt begroet worden en door de mensen rabbi genoemd worden.

Rabbi betekent letterlijk: hoogheid. Een joods gezin vond het prachtig als één van de jongens rabbi werd. Iets daarvan komt ook nog wel voor in roomse gezinnen, waar een jongen, die voor geestelijke studeert, wordt aangesproken als „heer zoon”! Zo is mij althans verteld. Het volk zag tegen een rabbi op, maakte ruim baan voor hem en groette hem eerbiedig. En zo hadden zij het graag.

Met nadruk zegt de Here Jezus: Gij zult u niet rabbi laten noemen. Natuurlijk bedoelt Hij niet, dat we tegen niemand mijheer mogen zeggen. Ook niet dat we een dienaar des Woords geen dominee mogen noemen. Of schoon ‚mijnheer’ en ‚dominee’ wel vertaling zouden kunnen zijn van rabbi. Maar de Here Jezus wil zeggen: Zó als de Schriftgeleerden zich rabbi lieten noemen en zó als het volk hen gaarne als hoogheid aansprak, „zó zal het onder u niet zijn. Want één is uw Meester. Namelijk Jezus Christus zelf”.

Dat is voor geen misverstand vatbaar. Eén is één en geen twee of tien of een dozijn. We hebben maar één hoogste Profeet en Leraar. En ten opzichte van Hem zijn we allen broeders. Staan we allen gelijk. Dat wil niet zeggen, dat er in de kerk geen leraars mogen zijn. We lezen in Handelingen dat de apostelen de wereld intrekken en de scharen leren of onderwijzen. En Paulus schrijft, dat de Here herders en leraars heeft gegeven. Maar ook zij staan met alle gelovigen onder de éne Leraar, de éne Onderwijzer, Jezus Christus. Apostelen en leraars staan niet hoog boven de gemeente, alsof zij alle wijsheid in pacht hebben en alsof zij alleen het woord moeten hebben. Maar met al de heiligen, met al de broeders, zullen ze moeten overwegen wat de goede en heilige wil van God is.

Helaas is in de kerk de onderscheiding opgekomen van „geestelijken” en „leken”. En die geestelijken stonden ver boven het gewone volk. Het is jammer, dat ook na de Reformatie die onderscheiding gebleven is. De namen zijn wel veranderd, maar zakelijk is er niet genoeg veranderd. En tot op vandaag zijn er wel dominees, die de houding aannemen van rabbi en er is een kerkvolk, dat het gaarne zo heeft. Daar moeten we vanaf. Alle eer aan leraars en ouderlingen en hoogleraren, die hun toekomst. Maar één is onze Meester als het er op aankomt. Naar Hem zullen

we horen. Want Zijn Woord is de waarheid. Een kracht Gods tot zaligheid voor ieder die het gelooft.

☆☆☆

We zullen ook niemand onze vader noemen op aarde. Dat wil vanzelf niet zeggen, dat kinderen niet meer vader mogen zeggen of papa. Het gaat hier niet om de verhoudingen in het gezin. En dwaas zou zijn de vader, die op grond van deze tekst geen vader meer wilde heten. Het gaat in dit verband om de verhoudingen onder het volk des Heren.

Vele rabbijnen droegen de naam vader. In het aramees, de taal van de Here Jezus, luidde de vadersnaam Abba. We kennen dit woord uit de brieven van Paulus. En ze gedroegen zich als vaders en behandelden hun hoorders als kinderen. Zoals een vader het te zeggen heeft in het gezin, zó hadden zij het te zeggen in de „kerk” van die dagen. En vele „kinderen” hadden het graag zo.

Maar de Here Jezus zegt: Noemt niemand uw vader op aarde. Want één is uw Vader, die niet op aarde, maar in de hemelen is. Hij is het die voor zijn kinderen zorgt. Hij bewaart en vermeerderd Zijn kerk. Hij houdt Zijn volk staande in de strijd tegen duivel en wereld. En weer is dit woord voor geen misverstand vatbaar: Er is maar één, die de naam Vader draagt en mag dragen. Hij die in de hemelen is. En Hij is wel in staat om Zijn kinderen te beschermen. We moeten van Hem maar niet aards denken. Maar van Zijn almachtige genade alle goeds verwachten. Hij kan en wil en zal in nood, zelfs bij het naadren van de dood, volkomen uitkomst geven.

Helaas heeft de kerk zich ook aan dit woord van de enige Leraar niet gehouden. Wanneer dat begonnen is weet ik niet precies, maar wij spreken nog van de apostolische vaders. De opvolgers van de apostelen. En wij hebben het over de kerkvaders. En bedoelen dan mannen als Ambrosius en Augustinus. Die naam is nu eenmaal ingeburgerd en zullen we wel niet kwijtraken. Maar we zullen wel moeten bedenken, dat zij de kerk niet bewaard hebben. Dat heeft onze Vader gedaan, die in de hemel woont.

Zo staat het ook met de namen als vader Brakel en de Dordtse vaders. Zij krijgen vaak een enigszins heilige klank. En dat deugt niet. We spreken tegenwoordig gelukkig niet meer van vader Kuyper of vader Schilder. Maar ook zonder die naam te gebruiken kunnen we hen als vaders vereren. Alsof zij de kerk hebben gered. We mogen nog zoveel aan hen — en anderen — te danken hebben, maar we zullen hen niet eren zoals het joodse volk hun rabbijnen eerde.

De roomse kerk heeft een paus. Dat betekent: vader. Het is onbegrijpelijk dat miljoenen mensen spreken van „heilige vader”. En hoe is het mogelijk dat een mens zich zo laat noemen. Het is toch wel in duidelijke strijd met het woord van onze Heiland, als de scharen bijv. in Zuid-Amerika hun „vader” als een god vereren. Trouwens heel die titelatuur in de roomse kerk van eminentie, hoogerwaarde, zeereerwaarde, hoogerwaardige Excellentie enz. heeft niets te maken met wat Christus aan Zijn kerk bevolen heeft. In de wereld kan het mogelijk niet zonder al die titels en waardigheden, maar in de kerk moest het zo niet zijn.

Helaas zijn ook de reformatorische kerken van deze dwaasheden niet vrij gebleven. In Rusland spreekt men van een Pope, in Engeland kent men de aanspraak Father. Waarom

eigenlijk? Laten wij ons maar inprenten: Eén is uw Vader. En niemand meer, in de kerk van Jezus Christus. Hij is machtig genoeg om Zijn gemeente te bewaren, zodat de poorten der hel haar niet overweldigen. Dát kan geen „grote man”, geen „kerkvader”, van wat naam of staat hij ook is. De HERE alleen kan het en doet het. De zogenaamde kerkvaders zijn de kerk wel tot zegen geweest. Maar hun vereerders hebben het meestal bedorven.

☆☆☆

De discipelen moeten zich ook geen leidslieden laten noemen en de gelovigen moeten geen leiders zich laten aanmeten. Want weer is er maar één Leider, namelijk Christus.

De wereld kan niet zonder leiders. Staten hebben koningen of presidenten en zonder hen gaat het niet. In de maatschappij zijn managers nodig en we vragen ons af hoe het anders zou gaan. Leiders zijn er op elk gebied. Zouden ze in de kerk ook niet nodig zijn?

In elk geval niet zulke leiders als de rabbijnen waren. Zij meenden, dat de Joden aan hun handje moesten lopen. Zij bedisselden alles en ze waren overtuigd dat het zonder hen niet goed ging. Zij beslisten wat mocht en wat niet mocht en zij maakten eindeloze wettische voorschriften, waarnaar hun volgelingen moesten leven.

De Here Jezus zegt dat het in Zijn gemeente niet zo zal zijn. Want één is haar Leidsman, Hij alleen. Hem moeten alle gelovigen volgen en als ze Hem volgen zullen ze niet in de duisternis wandelen, maar het licht des levens hebben. Met mensen, die zich als leiders opwerpen, is de kerk niet gebaat. Dat is ze nooit geweest en dat is ze ook nu niet.

Helaas zijn er altijd weer grote mannen geweest, met grote gaven, die meenden als leiders te moeten optreden. En de gelovigen hebben dat vaak wel genomen. Ja zij wilden vaak niet anders. Als zulk een leider stierf werd hij bij het geopende graf geprezen als een Mozes of Elia. En men zwoer soms, dat men de beginselen van de leider zou handhaven en dat men in zijn spoor verder zou gaan. Alsof Jezus niet gezegd had: Eén is uw Leidsman.

Maar spreekt de Schrift ook niet van voorgangers? Die de gelovigen in gedachtenis moeten houden en wier geloof ze moeten navolgen? En is er geen sprake van gehoorzaamheid aan de voorgangers? Inderdaad spreekt de Schrift daarvan. Maar die voorgangers hebben de overste Leidsman te volgen en daarin staan ze met alle gelovigen op één lijn. Ze hebben voor te gaan in geloof en in liefde en in dienst. Maar wee, wanneer ze leiders willen zijn in de wereldse zin van het woord. Alsof zij de kerk op het goede pad moeten houden. Alsof de gelovigen naar hun pijpen moeten dansen. Alsof de goëgemeente hun vaandel moet volgen.

Kerkelijke leiders hebben al veel onheil gesticht. En ze doen het vandaag nog. Er zijn mensen geweest, die eerlijk meenden van God geroepen te zijn om leiding te geven in de kerk. Ze gingen op de bok zitten om zo te zeggen en wilden voor geen prijs daarvan afstappen. Aan goede bedoelingen hoeven we niet te twijfelen. Maar het is niet volgens Mattheus 23.

Nu zal men zeggen, dat er toch van sommige mensen, of ze het willen of niet, invloed en leiding uitgaat. Dat zegt men met recht. Men kan zeggen, dat ieder die z'n mond opendoet of z'n pen hanteert, enige invloed ten goede of ten kwade heeft. Maar dat is heel wat anders dan wanneer iemand zich als leider opwerpt en aanstelt en dat wil zijn. En door de schare graag als zodanig erkend wordt. Dát was het geval met de rabbijnen en dát is het wat de Here Jezus veroordeelt.

Mogelijk zal iemand vragen hoe het dan wel goed kan gaan in de kerk als niemand leider wil zijn. Het gaat toch nergens goed zonder zulke lieden? In heel de wereld niet. En in heel de maatschappij niet.

Inderdaad. Maar we herinneren ons toch wel het woord van de Here Jezus, dat Zijn Koninkrijk niet van deze wereld is? En dat groot is in Zijn koninkrijk wie dient? En dat het eerste en het tweede en het derde kenmerk van de onderdanen van dat koninkrijk de ootmoed is? Ook van de grootsten. Ja juist van de grootsten. Laten we er maar bij blijven: Eén is uw Leidsman, de Christus.

Bij het overlijden van Karl Barth

Op dinsdag 10 december overleed Karl Barth, ongetwijfeld een van de grootste theologen van deze tijd. Hij is heel oud geworden: bijna drieëntachtig jaar. Tot het laatst bleef zijn geest helder en nam hij deel aan de theologische discussies. Vorig jaar verscheen nog een deel van zijn grote levenswerk, de Kirchliche Dogmatik, al was het slechts een „fragment”. Het telde toch nog bijna 250 bladzijden.

Al bleef Barth tot het laatste toe werken, toch behoorde hij tot op zekere hoogte reeds tot de geschiedenis van de theologie. Zijn grootste publicistische activiteit valt in de jaren 1920 tot 1960, een formidabel lange tijd voor een theoloog. In zekere zin viel de balans van zijn levenswerk al op te maken. Dat neemt niet weg, dat zijn overlijden diepe indruk maakte in heel de christenheid en dat vele publicisten zich opnieuw rekenschap gaven van zijn grote betekenis voor theologie en christenheid. Ook ons blad wil niet nalaten bij dit overlijden stil te staan, niet zozeer om na het vele dat over Barth al geschreven is, opnieuw te herhalen wat velen al bekend is, maar om een impressie van het ogenblik te geven. Dat is trouwens moeilijk genoeg. Wie is in staat een verantwoorde balans van dit leven op te maken? Ik wil daarom iets over Barth vertellen en rekenschap trachten te geven van enkele facetten van zijn levenswerk voorzover die ons als gereformeerden raken.

☆☆☆

Karl Barth werd te Bazel geboren op 10 mei 1886. Hij was de zoon van de in die tijd vrij bekende Nieuwtestamenticus Fritz Barth. De stad Bazel heeft in zijn leven een grote rol gespeeld. In 1935 kwam hij er terug als professor in de theologie. Hij is er ook gestorven. Generaties studenten uit Zwitserland en vrijwel alle landen van de wereld hebben er zijn colleges gevolgd. Hij begon als predikant in het Zwitserse dorpje Safenwil (1911). Hoewel Zwitserland buiten de eerste wereldoorlog bleef, maakte die enorme mensenslaching, die een radicaal einde maakte aan het optimisme dat in Europa rond 1910 heerste, diepe indruk op de jonge pastor. In 1919 verscheen de eerste druk van zijn meest bekende boek „Der Römerbrief”. Het boek is sindsdien vele malen herdrukt. Barths boek over de brief aan de Romeinen betekende een totale ommekeer in het theologisch denken van de westerse protestantse christenheid. Zijn boek was een hartstochtelijk pleidooi voor de hoogheid en majesteit van God. God is in de hemel en wij zijn op de aarde: dat is eigenlijk de grondstelling van Barth, die door heel het boek resoneert. Vooral de Deen Kierkegaard had op de jonge Barth invloed geïmagineerd en diens vlijmscherpe paradoxen deden hem de scherpe tegenstelling tussen de zondige, sterfelijke en nietige mens en de hoogheid en heiligheid van God zien. Tussen de wereld van God en onze wereld is nauwelijks een raakvlak. Bekend is het beeld van het gat, dat een granaat in de grond slaat. Zo treft Gods openbaring de mens in zijn wereld. Ze gaat niet continu met hem mee, maar raakt hem in het ogenblik van het geloof. Dat waren in die tijd geheel nieuwe gedachten. De Duitse theologie, die nog steeds de internationale theologische discussie domineert, was vastgelopen in een subjectivistische ervaringstheologie, die antropocentrisch was. Barths opkomen voor God, zijn vrijheid en transcendentie, zijn soevereine openbaring, werkte als een verfrissend bad voor een jonge generatie, die alle optimistische ideeën over de mens in de crisis van de eerste wereldoorlog verloren had. Ergens was Barths theologie een echte crisis-theologie.

Barth werd al spoedig hoogleraar. Na in Göttingen en Münster gedoopt te hebben, werd hij hoogleraar te Bonn (1929). Hij redigeerde in die tijd met enkele theologische vrienden (Emil Brunner, Thurneysen) het al spoedig in Nederland druk gelezen theologische tijdschrift „Zwischen den Zeiten”, de spreekbuis van de dialectische theologie. We zullen onze lezers niet vermoeien met een

opsomming van titels van tijdschriftartikelen en boeken, die Barth in deze tijd schreef. Wel is belangrijk, dat hij zich steeds meer verdiepte in de reformatische theologie. Barth was een grondig kenner van Calvijn en van de oudere gereformeerde theologie.

Intussen kwam in Duitsland het nationaal-socialisme op, dat in de kerkelijke wereld doorwerkte in de beweging van de zgn. Duitse Christenen. Barth werd hiervan een fervent tegenstander. Bij alle evoluties die zijn denken ongetwijfeld heeft doorgemaakt, bleven enkele grondmotieven dominant. Eén daarvan was, dat God Zich in Christus heeft geopenbaard. Barth was een sterk Christologisch denker. Daarom heeft hij zich heel zijn leven krachtig opgesteld tegenover elke natuurlijke theologie. Dat wil zeggen: hij vocht op leven en dood tegen elke theologie die een kennisweg tot God zocht buiten Gods openbaring in Jezus Christus om. Daarom wilde hij van een openbaring Gods in bloed en bodem, in arisch bloed en Duitse bodem, niets weten en terecht! Diezelfde grondstelling bracht hem evenzeer heel zijn leven in felle kritiek op het rooms-katholicisme. De uitspraak van Vaticanum I, dat God kenbaar is „e rebus creatis” (uit de geschapen dingen) vond in hem een krachtige bestrijder. Zodoende zag het Hitler-regime in hem een gevaarlijke tegenstander en wees hem in 1935 uit. Hij ging naar Zwitserland waar hij in Bazel een professoraat kreeg, dat hij tot zijn emeritaat heeft vervuld. In de jaren vlak vóór de oorlog heeft hij een tournee langs de Nederlandse theologische faculteiten gemaakt. Bij die gelegenheid kwam hij ook in Kampen. Ik was in die tijd abt van de senaat en ik hield nog een briefkaart, waarop hij mij schreef dat hij het zeer op prijs stelde ook in Kampen te komen spreken. In die tijd — ik weet niet hoe het nu is — mochten niet-gereformeerde sprekers voor het corps niet optreden in de aula van de Theologische Hogeschool. Zodoende moesten wij Barth ontvangen in een zaal van het kerkelijk gebouw van de Gereformeerde Kerk aan de Broederweg. Wij hadden natuurlijk al onze professoren uitgenodigd bij deze spreekbeurt professioneel te zijn. Helaas moet ik melden, dat alleen wijlen prof. G. M. den Hartogh aanwezig was. Hoe graag hadden wij K. Schilder met Barth in debat gezien. Ik weet nog, hoezeer het ons teleurstelde, dat hij niet aanwezig was en dat wij, als senaat, schrokken, toen Barth vroeg: wo ist der Fakultät? Gelukkig hield prof. Den Hartogh de eer van de School hoog door zijn meedoen aan de discussie.

Barth sprak zoals hij schreef: helder, bijzonder uitvoerig en vlot, met autoriteit. Het was een genot naar hem te luisteren. Je had het gevoel: deze man heeft iets te zeggen.

Na de oorlog begon zijn „Kirchliche Dogmatik” op gang te komen. Het eerste deel verscheen in 1939, het laatste deel in 1959. Het zijn er twaalf, waaronder zeer omvangrijke. Vrijwel alle grote problemen van de gereformeerde theologie heeft Barth in zijn dogmatiek besproken. Hij besteedde bijzondere aandacht aan de leer van de eigenschappen Gods, schepping en zondeval, verkiezing en verwerping, en de leer van de verzoening. Het gaat niet aan in dit artikel in details te treden over zijn dogmatische inzichten. In het algemeen kan gezegd worden, dat Barth vanuit zijn centrale Christologische instelling enkele grote vraagstukken van de gereformeerde dogmatiek meester trachtte te worden. Zo wilde hij de scheppingsgeschiedenis vanuit de verlossing in Christus lezen om ze daardoor uit de sfeer van neutrale informatie aangaande het ontstaan van de wereld te halen waarin ze vaak terecht was gekomen. De leer aangaande de verkiezing en verwerping gaf hij een geheel nieuwe wending. Daarbij naderde hij dicht de oude dwaling van de alverzoening. Met een bijna titanische denkkraft probeerde hij dit centrale leerstuk van de gereformeerde dogmatiek te ontdoen van de bedreiging van de geloofs-zekerheid die denken vanuit de verkiezing steeds in zich sluit: In het algemeen kan gezegd worden, dat Barth door zijn enorme denkkraft vaak net iets te constructief was om voor zijn denk-

beelden bij de gereformeerde dogmatici ingang te doen vinden. Dat wil niet zeggen, dat zijn vele delen dogmatiek voor ons waardevol zouden zijn. Integendeel: men vindt er b.v. een schat aan exegese in. Barth werkte als hij Schriftbewijs gaf, nimmer met geïsoleerde teksten. Zoveel mogelijk exegetiseerde hij Schriftgedeelten in hun samenhang waardoor hij soms bladzijden lang fraaie excursen geeft over moeilijke Schriftgedeelten. Ik heb bij menige preek met vrucht het tekstregister op zijn banden geraadpleegd. Onlangs nog bij een preek over de twee profeten uit 1 Koningen 13 viel mij op hoe waardevol hij de Schrift kan uitleggen.

☆☆☆

Barth en Nederland: dat is een apart hoofdstuk. Daar zou veel over te schrijven zijn. Al in 1925 refereerde prof. Hepp voor de gereformeerde predikantenvergadering over de theologische denkbeelden van Karl Barth. De jonge Schilder stelde zich al spoedig hartstochtelijk tegenover Barth op en na 1930 is heel de hervormde en gereformeerde theologische wereld vervuld van veel gerucht over deze tot positiekiezen dwingende theoloog.

Toen Barths invloed in Nederland begon door te dringen liepen de twee grote theologische stromingen, die orthodox Nederland jarenlang hadden beïnvloed, op hun einde. In de Hervormde Kerk was dat de ethische theologie, die daar lange tijd oppermachtig was geweest. Mannen als Miskotte, Noordmans, Berkelbach van den Sprenkel, Buskes en anderen kwamen al spoedig onder zijn invloed en tegen het einde van de periode vóór de tweede wereldoorlog was de oude ethische theologie onder de slagen van Barth vrijwel bezweken.

In de Gereformeerde Kerken zetten Hepp en Honig nog lange tijd de oude theologie van Kuiper met de correctie van Bavinck voort. Toch begon ook hier de invloed van Barth door te werken. Merkwaardig genoeg geschiedde dat vooral in antithetische zin. K. Schilder die omstreeks 1930 als theoloog op kracht begon te komen, was vanaf het begin een fel bestrijder van Barth. Merkwaardig genoeg — vanuit deze tijd gezien! — verzette hij zich vooral tegen Barths verticalisme! Hij vocht voor de immanentie en de horizontaliteit in Gods werken in de wedergeboorte, de heilsorde en het christelijk leven. De rollen zijn in dertig jaren in de theologie wel radicaal omgedraaid. Onder de geweldige druk van Barths kritiek op alle christelijkheid, die de confrontatie met Gods openbaring in Christus niet kon verdragen, begon zich bij Schilder langzaam maar zeker kritiek te vormen tegen allerlei Kuiperiaanse stellingen die in het licht van Barths kritiek niet houdbaar waren. Schilders kritiek op de gemeene gratie, Kuipers wedergeboortebegrip, zijn pluriformiteitsleer enz. zijn mede te verklaren vanuit de noodzaak stelling te nemen tegenover Barth. Schilder gaf een waardevolle bijdrage aan de Barthkritiek in zijn dissertatie over het Paradoxon. Terwijl in de eerste periode van Barths theologie de paradox bij hem een belangrijke plaats innam, ook bij zijn apologeten in Nederland als Haitjema, verflauwde de aandacht voor het paradoxale karakter van de openbaringswaarheid later vrijwel geheel. De meeste invloed heeft Barth in gereformeerde kring geïmagineerd door zijn christologisch denken. Dat maakte op de jonge Schilder diepe indruk. De reformatie die Schilder ongetwijfeld in de gereformeerde prediking heeft gebracht door aandacht te vragen voor de heilshistorie, vindt mede zijn oorsprong in Barths geweldig accent op Gods spreken in en door Christus. Zo kunnen tegenstanders, zonder dat wij er ons rekenschap van geven, soms geweldige invloed oefenen.

In mijn boek over Bavinck als dogmaticus noemde ik als de vier belangrijkste gereformeerde theologen uit de nieuwere tijd Berkouwer, Haitjema, Schilder en Woelderink. Er is nog steeds van alle vier veel te leren. Zij hebben alle vier, ieder op eigen manier, de invloed van Barth ondergaan. Wat er aan gereformeerde theologie nog in ons land is — het staat tegenwoordig wat terzijde van de weg, maar dat kan wel eens nuttig zijn — is voor een groot deel aan hun arbeid te danken. Dit te constateren kan zijn nut hebben om van tegenstanders te leren. Onze houding tegenover Barth bij zijn overlijden is, dunkt mij, billijker dan die bij zijn leven wel eens was.

Barth was na 1960 in zekere zin de geschiedenis al ingegaan. Tegen het einde van zijn leven werd hij van de theologische markt verdronken door de nog steeds levende maar al stokoude Rudolf Bultmann, voorwaar een merkwaardig verschijnsel. Sperna Weiland, een der promotoren van de nieuwere theologie in ons land, schreef onlangs dat er voor de nieuwere theologen geen toegang meer is tot de dom van Barths geweldig dogmatisch oeuvre. Daar is iets van waar. In de eerste plaats vanwege de al te grote stelligheid waarmee Barth schreef. Wij staan als moderne mensen wat kritisch tegenover zo'n vloed van stellige beweringen. Is het wel allemaal waar? Het is vaak, zoals ik boven al schreef, net iets te constructief. Haitjema schreef al in 1955, dat hij „met de jaren sceptischer was geworden ten aanzien van de Schriftmatigheid van Barths dogmatische uiteenzettingen”¹⁾. In de tweede plaats verdrong Barth met zijn geweldig accent op Gods openbaring in Christus de aandacht voor historische problemen rond schepping en zondeval en rond de Heilige Schrift. Vroeg of laat moesten die weer boven komen. Nu met Bultmanns ontmythologiseringsprogramma zijn ze weer boven gekomen, en ze houden de hele theologische wereld intensief bezig. Met het werk van Kuitert zitten wij als gereformeerden er midden in. Met „kreten” komen wij uit de vraagstukken, die zich thans voordoen, niet uit. In Nederland vechten thans Barthleeringen als Van Niftrik, Haitjema en Van Ruler met alle kracht tegen de nieuwere theologie die op bepaalde punten levensgevaarlijk is voor het christelijk geloof. Barth heeft toch kennelijk niet voor niets geleefd. Dat kan ons voorzichtig maken en ons ertoe dringen te zoeken naar wat het diepste „Anliegen” is van de nieuwere theologie, opdat wij vanuit het orthodox geloof de rechte antwoorden op de vragen van deze tijd kunnen geven.

Tenslotte: Barth was een heerlijk humoristisch man. Nog in het voorwoord van het „Fragment” over de doop vraagt hij zijn vrienden, die klaagden dat zijn dogmatiek niet afkwam of zij zich wel herinnerden dat de „volkomenheid”, niet slechts volgens de Heilige Schrift maar ook volgens deel II/1 van zijn dogmatiek, het inbegrip van de eigenschappen Gods was. En hij vertelt verder, dat hij kort te voren een lichte beroerte had gehad, waarbij het eerste woord dat hij uit kon brengen het woord „Zacharias” was. Misschien vervolgt hij dan, kwam dat woord over zijn lippen „als protest tegen de onder het tegenwoordig de boventoon voerende volk van de nieuwtestamentici (Bultmann!) heersende minachting voor de derde evangelist”. Humor is in kerkelijke en theologische zaken een onmisbare zaak. Ze wordt helaas bij theologen en op kerkelijke vergaderingen maar al te weinig gevonden.

Enschede.

R. H. Bremmer

¹⁾ In artikel Calvinisme en Barthianisme, in Ned. Theol. Tijdschrift, jaarg. X, 1955, blz. 92.

INGEZONDEN

VERBAND (in oprichting)
SCHOLEN VAN GEREFORMEERDE
BELIJDENIS

Secretaris: F. E. van Delden, Hamweg 15, Harkstede

Aan het Bestuur van de
SCHOOL MET DE BIJBEL

Geacht Bestuur,

In 1906 werd het noodzakelijk geacht te komen tot een eigen gereformeerde scholenorganisatie, d.w.z. een organisatie van scholen, waarin men zich gebonden wist aan de gereformeerde belijdenis. De man, die daarbij een leidende plaats innam, was Dr H. Bavinck.

Men ging toen uit van de gedachte, dat de gereformeerde belijdenis voor opvoeding en onderwijs van beheersende betekenis is. Daarom wilde men gereformeerde scholen en gereformeerde onderwijzers/onderwijzeressen, en in samenhang hiermede achtte men het ook noodzakelijk te zorgen voor de opleiding van dezen. Men wilde zich bezinnen op de vraag, hoe het ondewijs ingericht diende te worden om voor de gereformeerde levensopenbaring het meest vruchtbaar te kunnen zijn en men besefte, dat men bij deze bezinning niet op zichzelf moest blijven staan,

maar in gezamenlijk beraad elkaar te dienen had.

Het zij nadrukkelijk opgemerkt, dat de bedoeling niet was scholen en schoolbesturen samen te brengen van eenzelfde kerkgemeenschap, maar van verschillende kerkgroepen, die de gereformeerde belijdenis liefhadden, Nederlands Hervormd zowel als Gereformeerd en Christelijk Gereformeerd.

Prof. Bavinck omschreef het in zijn brochure „De taak van het Gereformeerd Schoolverband” aldus: „Alleen scholen, die met elkaar op den grondslag derzelfde belijdenis staan en die dus dezelfde behoeften en eischen, dezelfde taak en roeping hebben, kunnen waarlijk voor elkaar tot steun, tot voorlichting en bemoediging zijn” (pag. 25).

Deze organisatie, het „Gereformeerd Schoolverband” geheten, mocht in zijn ruim zestigjarig bestaan veel zegen brengen. Zelfs de Paedagogische Leerstoel aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, zo lang en zo bekwaam door Prof. Dr. J. Waterink bezet, is er een vrucht van.

Dat ieder de betekenis en de waarde van dit Gereformeerd Schoolverband voldoende heeft beseft, kan evenwel moeilijk staande gehouden worden. Daar komt nog bij (en het vindt daarin mede zijn oorzaak), dat in de loop van de twintigste eeuw de gereformeerde belijdenis steeds meer werd aangevallen en haar waarde werd betwist en ontkend. Maar het zal duidelijk zijn voor ieder, die aan de gereformeerde belijdenis wil vasthouden, dat naarmate deze belijdenis meer bestreden werd, het bezit van gereformeerde scholen waardevoller werd en de noodzaak toenam om zich gezamenlijk te bezinnen op de betekenis der belijdenis voor opvoeding en onderwijs, dus voor onze gereformeerde scholen.

Het was dan ook verblijdend, dat ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van Gereformeerd Schoolverband (1956) in het toen uitgegeven jubileumboek geschreven werd: „Het zal bitter noodzakelijk zijn, dat Gereformeerd Schoolverband, staande op de bodem van de Drie Formulieren van Enigheid (tegen welke belijdenisgeschriften vanuit nieuw-theologisch denken heel wat bezwaren moeten worden ingebracht) tegen nivelerende tendenzen, o.a. uitkomend in de bemiddeling tussen openbare en christelijke school, scherp positie blijven kiezen..... Als Gereformeerd Schoolverband ooit recht van bestaan heeft naast andere bonden van christelijke scholen, dan thans.”

Intussen is na 1956 de ontwikkeling in ons christelijk leven verontrustend voortgegaan. De tegenstand tegen de gereformeerde belijdenis neemt steeds ernstiger vormen aan. We behoeven maar te herinneren aan de wijze, waarop het Schriftgezag wordt aangetast, de historiciteit van hetgeen de Heilige Schrift meedeelt, wordt ontkend, de christelijke levensstijl steeds meer in verval raakt. En er zijn gegevens te over, dat dat ook aan onze scholen met de Bijbel niet is voorbijgegaan.

Nu zijn inderdaad **meer dan ooit nodig** scholen, waar aan de gereformeerde belijdenis serieus wordt vastgehouden, maar evenzo is **meer dan ooit nodig** de organisatie van gereformeerde scholen om zich gezamenlijk te bezinnen op de vraag, hoe weerstand geboden kan en moet worden aan de vloedgolf van Schriftverlating in onze dagen, d.w.z. **hoe men ook in het heden op het gebied van het christelijk onderwijs de gereformeerde belijdenis heeft te beleven.**

En juist nu heeft zich het ontstellende feit voorgedaan, dat de eigen gereformeerde organisatie, het Gereformeerd Schoolverband, besloten heeft zijn bestaan te beëindigen, teneinde te komen tot één grote organisatie van christelijke scholen.

We weten natuurlijk wel, dat dit te maken heeft met de reorganisatie van het gehele onderwijs als gevolg van het in werking treden van de mammoetwet; het is ons niet onbekend, dat deze opheffing gepaard gaat met de verzekering, dat elke school haar eigen karakter kan bewaren, dus ook de gereformeerde school haar gereformeerde karakter; wij hebben zeker ook kennis genomen van de grondslag, die voor de nieuwe organisatie wordt voorgesteld: „de Heilige Schrift volgens het belijden der reformatie in Nederland” en we zijn overtuigd van de goede trouw bij degenen die menen, dat opheffing van Gereformeerd Schoolverband geen schade zal betekenen voor het gereformeerde onderwijs.

Maar dat alles vermag onze zorg niet weg te nemen. In de nieuwe organisatie is **de gereformeerde belijdenis** verwisseld voor **het belijden** der reformatie en de historie der Ned. Herv. kerk in de laatste twintig jaren wijst wel uit

hoe men daarmee alle kanten uit kan, wanneer de band wordt losgemaakt met de **belijdenisgeschriften, waarin het belijden der reformatie is vastgelegd.**

De leiding, die van de ene nieuwe grote organisatie zal uitgaan, zal dan ook zeker niet een gereformeerd karakter dragen, integendeel, er bestaat grote kans, dat deze leiding zal uitgaan van niet-gereformeerde beginselen. En de vergaderingen, die aan het opheffen van het Gereformeerd Schoolverband zijn voorafgegaan, toonden duidelijk de tendens om **niet alleen de schoienorganisatie** van het gereformeerde merk te ontdoen, maar om **ook onze gereformeerde scholen** te doen opgaan in scholen van algemeen christelijk karakter. Het algemene eenheidsstreven, dat zich in deze tijd overal openbaart, is ook hier duidelijk merkbaar.

Dit alles heeft ons met grote bezorgdheid vervuld voor de toekomst van onze gereformeerde scholen. We hebben dan, als zaken van de tweede orde, de organisatorische kwesties nog maar onbesproken gelaten, zoals de vragen inzake Borgstellingsfonds, Commissie van Beroep en Technische Hulp; wanneer er scholen zijn, die uit principiële overwegingen zich niet bij de ene nieuwe grote organisatie kunnen aansluiten en de nieuwe organisatie zou weigeren deze scholen te bedienen, zouden ze in grote moeilijkheden komen.

Dit alles overwegende zijn wij tot de overtuiging gekomen, dat het noodzakelijk is opnieuw te komen tot de oprichting van een organisatie van scholen, die uitgaan van de gereformeerde belijdenis.

Wanneer U onze overtuiging deelt, nodigen wij U dringend uit aan de heroprichting van deze gereformeerde scholenorganisatie te willen medewerken.

Behalve tot de scholen en schoolbesturen, die tot nu toe georganiseerd waren in Gereformeerd Schoolverband of zich bij geen der organisaties hadden aangesloten, gaat deze oproep ook uit tot de scholen en schoolbesturen, die opgenomen waren in de organisaties Christelijk Nationaal Schoolonderwijs en Christelijk Volksonderwijs, voorzover zij van de gereformeerde belijdenis uitgaan. Wij zijn ervan overtuigd, dat ook bij C.N.S. en C.V.O. vele scholen zijn, die in hun schoolarbeid deze belijdenis wensen vast te houden.

Uw bewijzen van instemming, eventueel ook Uw suggesties aangaande de te volgen weg zullen wij gaarne ontvangen, zo mogelijk vóór 1 febr. a.s. aan het adres van de heer F. E. van Delden, Hamweg 15, Harkstede.

Mocht U voor de noodzakelijk te maken kosten een financiële bijdrage willen zenden, dan zullen wij dat zeer op prijs stellen. Het adres daarvoor is: girorekening nr. 165300 ten name van IJ. Jacobs, Stevinstraat 70, Scheveningen.

Het voorlopig comité:

Ds G. Broere, 't Harde
S. v. d. Bijl, Eerbeek
F. E. van Delden, Harkstede
IJ. Jacobs, Scheveningen
K. Koers, Zwolle
H. Langeveld, Hilversum
R. Rintjema, Apeldoorn
L. Sshut, Wolfheze
Dr P. Siebesma, Leeuwarden
C. v. d. Sluijs, Dinteloord
J. L. Struik, Laag-Zuthem
W. Tamminga, Harkstede.

Naschrift

In een circulaire van 't G.S.V. staat:

„Alle leden van het G.S.V.,..... worden met ingang van 1 febr. 1969 geacht zich **tevens** als lid van de **nieuwe** vereniging te hebben aangemeld. Deze **automatische** aanmelding vindt niet plaats indien door enig lid vóór 31 december 1968 daartegen **schriftelijk bezwaar** wordt ingebracht.”

We wekken dus de bestuursleden op **ten spoedigste** bezwaar in te brengen hoezeer de maand december ongeschikt is om te vergaderen.

Anders zijn ze automatisch lid van een vereniging die zich niet wenst te binden aan de **belijdenisgeschriften**, waarin het belijden is neergelegd.

Wanneer men ernst maken wil met het **belijden** der Reformatie, waarom wil men dan **zich per se niet binden** aan de **omschrijving** van dat belijden, zelfs niet aan de **grondwaarheden** van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs?

Tenslotte:

Laat ieder **niet-bestuurslid** zonodig met bestuursleden over deze zaak spreken.

Laag-Zuthem (Ov.)
Kolkweg 43.

J. L. Struik

Stichting Gereformeerd Bejaardencentrum Zuid-Holland/Noord-Brabant

In 1958 zag de provinciale Diaconale Conferentie in de Prov. Zuid-Holland reeds de noodzaak het probleem voor verzorgen van bejaarden op te lossen. Zij benoemde toen een commissie om deze zaak te bestuderen. Op een volgende conferentie kwam deze commissie met het voorstel een stichting in het leven te roepen, welk voorstel werd aangenomen. Na de nodige stappen gedaan te hebben en ingeschreven te zijn in het wettelijk hiervoor bestaande register toog de Stichting aan het werk.

Na 10 jaren moeizame arbeid mocht de Stichting er tot nu toe niet in slagen waar dan ook bouwgrond aan te kopen en de vereiste goedkeuring van de desbetreffende instanties te verkrijgen, voor bouw van een tehuis.

Het bestuur meent thans een oplossing te hebben gevonden.

Door mede-financiering in een project van Patrimonium's Woningstichting Delfshaven te Rotterdam, die 172 service-flats gaat bouwen in Ommoord-Gemeente Rotterdam, kunnen wij de beschikking krijgen over een aantal zelfstandig te bewonen flats bestaande uit twee kamerwoning, keuken en douche benevens enkele drie kamerswoningen. Een recreatieruimte enz. Onze Stichting zal een zo ruim mogelijke service bieden. Naar schatting zullen deze woningen in de tweede helft van 1970 gereed zijn, zulks in tegenstelling met een foutief genoemde datum (tweede helft 1971) in een circulaire welke gezonden werd aan alle kerkeraden en diakonieën in de Prov. Zuid-Holland gedeeltelijk Zeeland en Noord-Brabant.

Zij die belang hebben bij het betrekken van een dergelijke woning of zich hiervoor interesseren, kunnen desgewenst nadere inlichtingen verkrijgen bij de secretaris der Stichting, br. H. van der Wilde, Teldersweg 119, R'dam-12

STICHTING „REDT EEN KIND”

Kerstmis staat voor de deur. Voor ons is dit een feest van licht en overvloed. Licht, omdat we Hem kennen, Wiens geboortedag we herdenken en overvloed, omdat we aan niets gebrek hebben en er die dagen meestal wel iets extra's op tafel staat. In India is dat anders: daar een land vol afgoderij en diepe geestelijke duisternis, daar ook een land waar veel honger wordt geleden. Een enkel licht straalt er, dat niet onder de korenmaat wordt gezet, maar op de standaard en dat licht straalt uit van enkele bijbelgetrouwe kindertehuizen en zendelingen, die daar werken. Buiten deze tehuizen zijn kinderen, die lichamelijk en geestelijk geen voedsel krijgen, daarbinnen is het veilig. Daar worden de kinderen opgevoed in de vrede des HEREN, daar krijgen ze voedsel en kleding en daar worden ze klaargemaakt tot bruikbare leden van de maatschappij, zodat zij later op de plaats waar zij gezet worden hun licht kunnen laten schijnen.

Zestig kinderen worden nu door bemiddeling van onze Stichting door U verzorgd in een kindertehuis. Deze kinderen hebben het goed, zij staan niet meer buiten, maar er zijn nog veel meer kinderen, die onze hulp nodig hebben. U gaf veel het afgelopen jaar, maar U gaf nog lang niet **allemaal**. Op onze laatste oproep is veel minder geld binnen gekomen dan de voorgaande keren. Indien U niet helpt kunnen de tachtig kinderen, die nu twee keer per dag een maaltijd krijgen, niet meer gevoed worden en wat dan? Indien U niet helpt blijven er acht en dertig lege plaatsen in het nieuwe weeshuis, dat nu bijna klaar is. Acht en dertig plaatsen voor arme, hongerlijdende kinderen. Indien U niet helpt kunnen wij de andere kindertehuizen niet blijven steunen. We hebben onze steun tot nu toe beperkt tot vijf tehuizen, maar we zouden zo graag meer willen doen. We weten een adres in Zuid-Vietnam. Dat daar de nood heel groot is, hoeft U niet van ons te horen. We hoorden van nieuwe adressen in India, maar we willen geen contact opnemen voor we zeker weten dat we kunnen helpen. We vragen daarom aan een **ieder** van U: laat ons niet in de steek!

In onze vorige publikatie schreven we dat Mej. Doerksen van de Ramabai Mukti Mission naar Nederland komt en hier graag iets over de kinderen wil vertellen. We kregen één reactie! We herhalen daarom ons verzoek: wilt U nagaan of het mogelijk is in Uw gemeente een avond voor haar te organiseren? Ze komt de laatste twee weken van april en de eerste week van mei 1969. U kunt hierover contact opnemen met ons secretariaat: Burgemeester van Tienenweg 37, Die men. Tel. 020-59944. Ook kunt U daar alle inlichtingen krijgen hoe U het beste kunt helpen. bijv.

indien U een kind wilt „adopter” voor f 40,— of f 50,— per maand. Zoals U weet hebben we ook een 30-tal lichtbeelden van het werk van de Ramabai Mukti Mission en wel speciaal van de kinderen, die vanuit Nederland werden geadopteerd.

Behalve geld is er kleding nodig. Steunt U daarom onze kleding actie. Alle kleren zijn welkom: voor de zomer en voor de winter, voor kinderen en voor volwassenen. Ze moet nog wel het verzenden waard zijn. Vooral aan babykleding is veel gebrek. U kunt kleding zenden aan: H. Disselhof, Assendorperstraat 159, Zwolle.

Wij herhalen hier onze postrek. Nr. 1599333 t.n.v. Stichting „Redt Een Kind” te Zwolle. Wilt U proberen ons een **vaste** bijdrage te geven en dit dan op het girostrookje vermelden?

En nu hopen wij op de hulp van U allemaal. „Want armen zullen nooit in het land ontbreken; daarom gebied ik U aldus: Gij zult uw hand wijd openen voor uw broeder, voor den ellendige en den arme. Gij zult hem met mildheid geven en uw hart zal niet verdrietig zijn, wanneer gij hem geeft, want ter wille daarvan zal de HERE, uw God, U zegenen in al uw werk en in alles wat gij onderneemt.” Deut. 15:11, 10.

DS. B. J. F. SCHOEP

In Opbouw van 13 december jl. werd door ds. Meester commentaar gegeven op het bericht, dat ds. Schoep een beroep heeft aangenomen naar de Gereformeerde Kerk (syn.) van Bodegraven.

Wanneer we daar op reageren willen we voorop stellen, dat we er begrip voor hebben, dat velen deze daad niet begrijpen en dat men ook, in verband met het oordeel dat men heeft over de huidige situatie in onze kerken en in de Gereformeerde Kerken (syn.) kan komen tot een afwijzen van deze daad.

Dit neemt niet weg, dat in bovengenoemd artikel van ds. Meester, evenals trouwens in andere artikelen in Opbouw, b.v. naar aanleiding van de overgang van ds. Van der Stoel en ds. Keizer, geargumenteed wordt op een wijze, die naar onze overtuiging incorrect is en de feiten geweld aandoet.

Ds. Schoep is, aldus ds. Meester, weggelopen. Weggelopen o.a. uit de kring der kerken in de classis Amsterdam, die toch steeds met zo véél begrip zich achter ds. Schoep hadden geschaard.

Dit lijkt ons op zijn zachtst gezegd wel een wat eenzijdige voorstelling van zaken. Het kan bekend worden verondersteld, dat in de classis Amsterdam met name de laatste tijd de tegenstellingen groter waren, dan hier wordt gesuggereerd.

We denken ondermeer aan de instructie van de kerk van Amsterdam-West, gericht tegen de opvattingen van ds. Schoep over tolerantie en ruimte in de kerk.

We citeren in dit verband ook de opmerking van ds. Meester, dat ds. Schoep als aanhanger van de vernieuwingsideologie, „weinig rekening houdt met de verlossende kracht van het evangelie des Schriften.”

Wij menen, dat het juist zou zijn, te stellen dat in het jaar 1968 in toenemende mate tegenstellingen binnen de classis Amsterdam openbaar werden.

Dat ds. Schoep dit ook zo heeft ervaren, is ons bekend. In hoeverre dit zijn daad heeft beïnvloed en deze eventueel rechtvaardigt, blijve hier buiten discussie.

Volgens ds. Meester heeft ds. Schoep zichzelf geoordeeld, door eerst de Open Brief te ondertekenen en nu zich volledig te distantiëren van de daarin gegeven richtlijnen.

De door ds. Meester gegeven citaten uit de Open Brief bewijzen echter in geen enkel opzicht de door hem gesuggereerde woordbreuk.

De Open Brief is enkele jaren geleden binnen een nog ongedeelde vrijgemaakte kerk geschreven in een poging om samen de eenheid van deze kerken te bewaren en om samen een dam op te werpen tegen de vrijmakingsideologie. Deze poging is helaas mislukt. De vrijgemaakte kerken hebben in landelijk verband gekozen vóór de vrijmakingsideologie. Zij hebben op vele wijzen en op vele plaatsen de kerk gescheurd.

In deze volstrekt veranderde situatie slaan deze citaten uit de Open Brief de plank mis — en leveren zij geen enkel bewijs voor een principiële verandering van inzicht of standpunt bij ds. Schoep, laat staan, dat de **ethische** veroordeling door ds. Meester daardoor gemotiveerd zou kunnen worden.

Naar de mening van ds. Schoep is er ook binnen de kring der uitgestoten vrijgemaakten met name voor de predikanten niet de

ruimte en de vrijheid der christelijke kerk.

De voorgaande artikelen van ds. Visee en ds. Amelink en het artikel van ds. Meester nú schijnen dit oordeel maar al te zeer te bevestigen.

Amstelveen.

J. R. v. d. Fliert
H. Velema

TWEEMAAL HELPEN

Geen wanklank werd gehoord

is de conclusie van één der congresgangers. Deze is zeker niet overtrokken. Het was een goed congres. Er is hard gewerkt. Het onderling verkeer met elkaar liet niets te wensen over. De organisatie liep gesmeerd. Het zal voor organisatoren niet gemakkelijk zijn oneffenheden te ontdekken. Deze appel smaakt naar meer.

Binnenkort verschijnt een nummer van „Dienst”, dat geheel gewijd zal zijn aan de beantwoording van de tijdens het congres gestelde vragen. Het bezit ervan is waardevol. Samen met de bundel „Tot een hand en een voet” heeft men het geheel compleet en daarmee een gedegen stuk studiemateriaal voor een beter doen functioneren van de onderlinge hulpverlening.

De kalender

Door drukkerij Knoop te Haren is een kalender uitgegeven, waarvan de netto-opbrengst ten gunste komt van de Stichting Gereformeerde Kinderbescherming. De kalender is gereed. Wat er van te zeggen? Mijn verwachtingen zijn verre overtroffen. Een sieraad van grafische kunst. Is er binnen onze kerken wel ooit z'n esthetisch verantwoord sierproduct verschenen?

Bij de voorbereiding is gestreefd naar het ontwerpen van een kalender die op geen huiskamerwand misstaat. Naar mijn mening zijn van de Berg & Slothouber te Dedemsvaart en de drukkerij Knoop in deze opzet volledig geslaagd.

De kalender kost f 3,50 en kan direct bij de uitgever worden besteld.

De kalender is mooi en het doel waardig en uw huiskamer, jongens- en meisjeskamer tot een verfrissing.

Uitbreiding „de Driehoek”

Zoals U al eerder werd verteld verblijven momenteel 22 minderjarigen in „de Driehoek”. Intussen moesten verzoeken voor plaatsingen, afkomstig van instanties en instellingen, worden afgewezen. Het tehuis heeft een permanente overbezetting van 6 kinderen. Uitbreiding is dus geboden. De hierop betrekking hebbende voorbereiding is ver gevorderd. Van de zijde van Justitie kan op de grootst mogelijke medewerking worden gerekend. In een laatste bespreking kwam het reeds tot een afronding. Deze maand zullen de aanneemsommen bekend worden. Bouw- en inrichtingskosten worden begroot op f 450.000,— De eerder toegezegde gift van f 130.000,— inbegrepen, is er momenteel een bouwkapitaal van f 365.000,— beschikbaar. Er ontbreekt dus nog een bedrag van f 85.000,—

Ook nu geldt als beperking van de zijde van Justitie, dat geen bouwsubsidie wordt verleend. Het geheel moet dus uit eigen middelen worden gefinancierd.

De oogst van de herfst

Van Sybren voor zijn verjaardag 10,—; opbrengst verjaardagsfonds Voorburg, 150,—; G.V. Eltheto, Rotterdam, 50,—; Coll. jaarverg. ouderver. Rijnsburg, 26,—; coll. contactavond Vr. ver. „De Heer is mijn Herder” Hattem, 61,89; giften feest Jeugdver. IJmuiden, 50,35; coll. bijeengebracht tijdens de reizen van de G.R.V.: 2.745,56 * 54,60.

Feestgave: 1 van 5,—; 10 van 10,—; 3 van 25,—; 1 van 40,—.

Verder de volgende giften: 11 van 5,— 1 van 6,— 18 van 10,—; 1 van 15,—; 2 van 20,—; 9 van 25,—; 1 van 50,—.

Totaal t/m 29-11-1968: giften particulieren f 3.649,40

Collecten en giften „de Driehoek” f 96,62.

Collecten en giften kunnen worden overgemaakt op postrek. nr. 52325 t.n.v. van de Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede.

PERSSCHOUW

In het „Gereformeerd Schoolblad”, 11e jaargang, blz. 123 lazen wij het volgende citaat van dr. C. Trimp:

„Judaïsme is een voortdurende verzoeking voor de kerk; en niemand is daar automatisch tegen verzekerd. Het laat zich overal vermoeden, waar de gemeenschap in feite niet gevormd wordt door het deelgenootschap aan hetzelfde Avondmaal, doch door deelgenootschap aan dezelfde organisatie. Alsdan kan het gebeuren

dat niet de voorgangers die de Here geeft, maar de favorieten en opperhoofden die de organisatie oplevert als de eigenlijke Godsgeschenken worden geëerd. De gemeenteleden worden dan gesplitst naar de maatstaven van wat men „trouw” aan de „zaak” acht te zijn en ten gevolge van de vele zaken ziet men Gods ene kerk niet meer. Dit gevaar is reëel. De eisen van de trouw aan „de zaak” formeren een nieuwe ploeg, een werkploeg voor de reformatorische doelstellingen, en men weet niet goed raad met die concrete gemeente, waarin velen óf niet meedoen óf zich al te zeer in de achterhoede opstellen.

Ongeduld, krampachtigheid, groepsdiscipline, vreugdeloze dienst, permanente angst voor verraad en onmacht tot luisteren naar een ander typeren deze strijdbare en altoos voortgedreven levens. Zodat men op het laatst tendeert naar een „kerkje in de kerk” — de verzameling der echte getrouwen temidden van de vele die „het” nog niet of niet meer zien.”

Trimp waarschuwt er dan tegen dat „deze ontspoorde ijver voor een op zichzelf goede zaak de echte gemeenschapsband der kerkleden niet meer ziet, nl. het door God gewerkte aan het Heilig Avondmaal.”

„De band vormt dan het elkaar aantreffen in de strijdgelederen van „de doorgaande reformatie”. Wie niet in de voorhoede wordt aangetroffen is een „halve”, wie in de achterhoede op enige afstand wil meetrekken wordt slechts half vertrouwd; wie nog steeds niet duidelijk zich in dit leger laat inlijven wordt in de geestelijke aandacht afgeschreven; hij is nog wel in de kerk, maar hoelang dat nog te tolereren is is nog de vraag.

Echter: Het Avondmaal is het Formatiewerk Góds, dat een absolute voorrang heeft op al het reformatiewerk van óns. En wanneer zij, die voorop mogen gaan en aan het appèl stem mogen geven, in dit respect hun tafelgenoten tegemoet treden, zal hun appèl innerlijke, geestelijke kracht bezitten en zullen velen, die tot nog toe niet of nauwelijks mee konden komen (omdat ze in de greep van de reactie kwamen) gewonnen worden voor de arbeid, waarin zich de gehoorzaamheid en dienst des Heren voortdurend vernieuwt.”

Geheel mee eens.

A.

Uit het „Friesch Dagblad” van 27 mei 1968 knipten wij:

Een boek met zegelen

„In het gijzelaarskamp St. Michielsgestel hield prof. Barge van de Rijksuniversiteit te Leiden eens een serie van drie lezingen over de vraag: Wat is leven?”

Het eind van zijn betoog leek op een psalm. Want deze diep-gelovige man, deze medicus van groot gezag, was onder de indruk van de diepte van de geheimen, waarover hij sprak. En hij noemde de naam van de grote Maker, die het leven schiep.

De onderzoekers der natuur hebben andere middelen ter beschikking dan hun voorgangers van alle voorgaande eeuwen. En daardoor vinden zij verklaringen, en tegelijk stuiten zij op nieuwe vragen. De trekvogels houden koers en vinden na een half jaar de weg terug, en wanneer de jongen worden achtergehouden, zodat zij niets kunnen „leren” van de ouden, dan gaan zij toch de zelfde weg.

De tocht van de zalm en van de paling naar de oceanen en terug, het is een vreemd geheim. En het gaat op dezelfde manier, eeuw in eeuw uit. De zwaluw bouwt een ander nest dan de ekster. De mol bouwt zijn kunstige woning onder de grond. De bijen en de mieren wekten altijd de verwondering van de onderzoekers. Er zouden pagina's vol zijn te schrijven over dit alles. En de geleerden schrijven in het grote boek over de natuur telkens nieuwe pagina's. En tegelijk erkennen zij dat de **eigenlijke** geheimen verzegeld blijven.

De astronomen hebben nu hun enorme „spiegels”, waarmee zij de radiogolven opvangen over afstanden, waarvoor het lichtjaar als maat te klein is. Zij ontdekten, dat de sterrenniveaus schijnen weg te vluchten met snelheden, die we ons niet kunnen voorstellen, en zij vragen: is er een einde, is er een grens?

De onderzoekers, die zich bezig houden met de kernfysika, dringen door in de geheimen van het atoom, en hebben het gevoel, dat zij balanceren in een systeem, waar materie en beweging twee namen schijnen te worden, die verwisselbaar zijn. En soms komt de herinnering boven aan een regel uit een gebed van De Génestet: wij weten weinig, te weinig Heer.

Wij kennen **ten dele**.

En dat verandert niet, hoe groot de vorderingen van de wetenschap ook zijn.

En achter en boven alle vragen komt dan die ene vraag naar boven: Hoe is het **begonnen**?

Bettex was in het begin dezer eeuw een strijder tegen de modernistische wetenschap, die eigen vermogen overschatte. En hij maakte een vertelsel. In een loods waren grote hoeveelheden ijzer en staal en koper opgeslagen. Toen kwam er een aardbeving, die alles op een onvoorstelbare manier door elkaar rammelde. Ja, onvoorstelbaar, want een deel van de metalen was door de schokken zó gebogen en samengevoegd, dat er een complete locomotief was ontstaan, bij toeval, door een schok.

Een ongelooflijk verhaal, zei Bettex zelf, maar nog altijd iets méér aanvaardbaar dan het verhaal, dat deze schepping, waarover elk nieuw onderzoek leidt tot nieuwe verwondering, door toeval door „oerkrachten” of hoe men het noemen wil, is ontstaan.

In Johannesburg beluisterden wij in een hotelkamer op zondagavond eens de discussie, die via de radio werd uitgezonden, een discussie tussen verschillende hoogleraren aan Zuidafrikaanse universiteiten. Een der geleerden „geloofde” in de eeuwigheid van de kosmos. Het heelal dijt zich uit en dat duurt miljoenen jaren, tot de grens is bereikt, en dan krimpt het weer in en ook dat duurt miljoenen jaren. En zo gaat het dóór en zo is het altijd gegaan. Maar de eerste vraag, die hem voor de voeten werd geworpen, en die hij niet kon beantwoorden, was de vraag, of verbranding niet een proces is, dat eens eindigt bij gebrek aan brandstof. En dat er dus van een eeuwige repetitie geen sprake kan zijn.

En het eind van de discussie was de **erkenning van het raadsel**. Hoewel er theologen aan de discussie deelnamen, verwees niemand naar het eerste vers uit het eerste bijbelboek: In den beginne schiep God hemel en aarde.

Maar in elk geval is het wel duidelijk, dat we niet ten onrechte hebben gesteld dat de echte geleerden altijd opvallen door hun bescheidenheid en door hun eerbied. Zij hebben het gevoel, dat zij parels onder de mikroskoop leggen, en het antwoord moeten schuldig blijven, wat de diepere zin” van deze parels is.

Dat maakt hen niet alleen bescheiden en vervult hen niet alleen met eerbied, het maakt hen ook voorzichtig. Voorzichtig bij de behandeling van het materiaal, en nóg voorzichtiger bij hun conclusies. En zij zélf vergelijken zich niet graag met de grote heren, die uittreden door de poort van hun hoge burchten, om de wereld te beheersen en te bezitten.”

A.

KERKNIEUWS

Ds. P. Djami (54) te Waingapu (Soemba) overleden.

Slechts een viertal maanden nadat de Vrijgemaakte Kerken van Oost-Soemba o.a. met grote vreugde een Denaar des Woords uit Nederland — ds. P. P. Goossens — hadden ontvangen, moesten zij, in smart en rouw, één van haar weinige Dienaren des Woords, de zeer geliefde ds. P. Djami, aan den Heere teruggeven. Ds. Goossens schreef in het nachtelijk uur van zondag 27 okt. te Mau Maru: „Aan het begin van deze avond bereikte ons het ontstellende bericht, dat ds. Djami vanmorgen tijdens de kerkdienst overleden is”. Hij was juist met de Schriftlezing (1 Cor. 13) begonnen en had nog maar één vers gelezen, of hij hield op en vroeg de gemeente even te wachten, omdat hij zich niet wel voelde, hij bleef even staan en begon heel erg te transpireren. Na zich tegenover de gemeente verontschuldigd te hebben, probeerde hij van de kathedraal weg te lopen en ergens te gaan zitten. Ondersteund door enkele gemeenteleden, werd hij naar zijn slaapkamer gebracht. Daar begon hij heviger te transpireren. Hij bewoog zijn handen naar zijn hartstreek en zei: „Het is een en al vuur daarbinnen. Mijn hart is op”. Junus, een hulpouderling van de gemeente te Wangapu, wilde de dokter halen, maar ds. Djami vond dat niet nodig. Junus ging toch. Maar toen hij, na ongeveer een half uur, met de dokter terugkeerde, was ds. Djami reeds overleden.

Vlak voor zijn dood had hij de aanwezigen verzocht niet meer te spreken, want, zo zei hij: „De Heere spreekt nu tot mij. Nu moeten jullie niet meer praten. Ik wil nu graag alleen Zijn stem horen”. Daarna vroeg hij aan de hulpouderling H. M. Tuka de kerkdienst te besluiten met een kort gebed en met dankzegging aan den Heere.

Hij gaf nog te verstaan, dat de namiddagkerkdienst niet achterwege gelaten mocht worden. Ook herinnerde hij er nog aan, dat de gemeente haast moest maken met het verzamelen van zand en stenen voor de te bouwen kerk en pastorie, omdat het bedrag, dat vele brs. en zrs. en kerken in Nederland voor dat doel bijeengebracht hadden, spoedig verwacht kon worden. „Enige ogenblikken daarna blies hij de laatste adem uit en ging rustig heen, zonder dat hij aan zijn eigen huis nog enig bevel had kunnen geven”, zo schrijft een broeder uit Waingapu.

We citeren nog uit de brief van ds. Goossens: „Het duurde heel lang voordat het trieste bericht werkelijk tot ons doordrong. En nu, nu het al één uur in de nacht is, kunnen we het bericht nog niet in z'n volle omvang begrijpen. Want behalve zijn vrouw en kinderen, lijden onze Kerken hier een zeer groot verlies.

Weinig predikanten zijn — naar onze menselijke berekening — zo onmisbaar als hij. Ds. Djami (D.d.W. van de kerk van Mau Djawa, standplaats Waingapu) was de enige predikant van de kustclassis en consulent van alle kustkerken. Hij was ook deputaat voor contact met de Overheid, voor welke taak hij uitnemend berekend was: hij kon goed met de instanties omgaan, wist welke wegen er bewandeld moesten worden en verzorgde op keurige wijze de correspondentie met de Overheid. Ook was hij voor de kerken (en voor ons persoonlijk) van onschatbare betekenis, doordat hij de ontvangst van de kisten uit Nederland, ook van onze reisgoederen regelde voor de verzending en ontvangst van de post zorgde en geldzaken behartigde.

Bovenal verliezen we in hem een goede vriend... Ik hoop, dat de gezondheid van zijn vrouw niet een al te grote knauw krijgt. Want twee weken geleden was zij erg ziek, maar in de afgelopen week kreeg ik van ds. Djami een brief, waarin hij schreef: „Wij met onze kinderen leven allen nog door de genade des Heeren en de Njorah begint ook al beter te worden”. Toen ik dat las, vond ik die uitdrukking: „leven allen nog...” wel wat merkwaardig, maar nu krijgen die woorden des te meer reliëf”.

In grote verslagenheid klaagt de kerkeraad van Mau Djawa over het verlies van „een medestrijder, die trouw zijn roeping, die hij van Christus ontvangen had, vervulde. De kerk van Mau Djawa en de gemeenten van haar ressort zijn nu verweesd, als schapen, die geen herder hebben, omdat zij een Vader en een Broeder moeten missen, die haar verzorgde. Eigenlijk hadden de Kerken van O. Soemba er zéér op gehoopt, dat zij (door de komst en de arbeid van ds. P. P. Goossens) een groter aantal arbeiders zouden krijgen, maar in werkelijkheid nam het aantal af. Onverwachts verloren zij een trouw Denaar, die door den Heere van haar werd weggenomen.... Maar laten wij dit verlies uit de hand des Heren aanvaarden in de volle verzekerdheid, dat hetgeen de hand des Heren doet, goed is, al is het voor ons, mensen, onbegrijpelijk, en al voelen wij een grote leegte door het gemis van een trouwe herder, die we zeer liefhadden”.

CANDIDAATS-EXAMEN

Geslaagd voor het kandidaats-examen (cum laude) de heer K. Folkersma, Margrietlaan 7, Bedum.

STUDENTENLEVEN

Het Bestuur van de Vereniging van Gereformeerde Studenten te Leiden „Franciscus Gomar” heeft de eer u mede te delen dat het voor het komende jaar als volgt is samengesteld:

J. M. de Jong, praeses,
P. Dorland, ab-actis,
E. Th. Klapwijk, fiscus.

Het ab-actis is gevestigd:
Rhinjeesterstraatweg 33a,
Oegstgeest.

Namens het Bestuur,
P. Dorland, ht. ab-actis.

Wij wensen alle broeders en zusters een gezegend 1969 toe.

H. W. Bulten
G. Bulten-v. d. Worp
en kinderen

Varsseveldseweg 109, Doetinchem.

KIES KOERS!

De Reformatorisch-Christelijke Persstichting „KOERS” is opgericht om te komen tot een dagblad dat leiding geeft aan het christelijk leven en denken, in samenwerking met allen, die hun leven op de grondslag van de Heilige Schrift willen stellen. Zij wil een positieve, schriftuurlijke koers varen, zich niet verliezend in christelijke „algemeenheden”, noch in christelijke „bijzonderheden”, doch zich houdend bij de gereformeerde belijdenis. KOERS wil een blad zijn voor heel de gereformeerde gezindte.

HET BESTUUR:

Ds. J. H. Velema (Chr. Geref.), voorzitter, Apeldoorn. Ds. A. Vroegindewijf (N. Herv.), 2e voorzitter, Veenendaal. J. Haeck (Ger. Gem.), secretaris, Van Lijndenlaan 29, Hoevelaken. H. de Boer (Geref.), penningmeester, Oslolaan 4, Urk. Ir. T. Boersma (Geref.), Boskoop. G. C. Grünbauer (N. Herv.), Amsterdam. W. Kleinbloesem (Ger. Gem.), Rotterdam. J. J. Rippen (Geref.), Ede. A. Sneep (Geref. Vrijgem.), Amsterdam. Mr. Dr. C. J. Verplanke (Chr. Geref.), 's-Graven-deel.

DE RAAD VAN ADVIES:

Ir. G. B. Smit, Arnhem (N. Herv.); J. Bout, Huizen (N. Herv.); Ir. J. van der Graaf, Huizen (N. Herv.); Ds. L. Kievit, Leiden (N. Herv.); Ds. J. Verwelius, Schoonhoven (N. Herv.); W. de Visser, Notaris, Lopik (N. Herv.); Drs. D. Schouten, Waalwijk (N. Herv.); W. F. van Dijk, Burgemeester van Wijk en Aalburg (N. Herv.); C. van Baren, Den Haag (Geref.); T. van Efferink, Katwijk a/zee (Geref.); Ds. H. J. Hegger, Velp (Geref.); P. van Leeuwen, Zwijndrecht (Geref.); D. W. Ormel, Den Haag (Geref.); H. Langeveld, Hilversum (Geref.); Mr. L. van Heijningen, Den Haag (Geref.); P. Sanders, Den Haag (Geref.); Dr. M. J. Arntzen, 's-Gravendeel (Geref.); Mr. S. H. Attema, Katwijk a/zee (Geref. Vrijg.); G. Goossens, Hellevoetsluis (Geref. Vrijg.); Y. Jacobs, Scheveningen (Geref. Vrijg.); Prof. Dr. H. R. Rookmaaker, Diemen (Geref. Vrijg.); Mr. Dr. J. Meulink, Enschede (Geref. Vrijg.); P. Groen, Rotterdam (Geref. Vrijg.); O. Bakker, Westernieland (Geref. Vrijg.); Prof. Dr. J. van Genderen, Apeldoorn (Chr. Geref.); T. Fens, Utrecht (Chr. Geref.); J. D. Wisman, Groningen (Chr. Geref.); Ds. J. C. Maris, Bloemendaal (Chr. Geref.); Ds. J. Brons, Veenendaal (Chr. Geref.); Drs. K. J. Nieuwenhuis, Delft (Chr. Geref.); G. den Hertog, Mij-drecht (Chr. Geref.).

A. v. d. Akker, Bussum
Ds. P. Alblas, Hardinxveld
Ds. H. Amelink, Langerak
Ds. H. van Amstel, Emst
Ds. J. van Amstel, Huizen (N.H.)
Ds. J. van Amstel, Middelburg
Ds. J. Arendsens, Bunschoten
Ds. S. P. van Assenbergh, Veenendaal
Ds. J. Baaijens, Brunssum
Q. C. Barendse, Hattemerbroek
Ds. C. van Bart, Putten
Mr. W. Beernink, Dordrecht
Ds. D. v. d. Berg, Huizen (N.H.)
Ds. C. v. d. Bergh, Katwijk a. Zee
Ds. J. den Besten, Huizen (N.H.)
Drs. W. den Besten, Haarlem
Dr. C. Bezemer, Scheveningen
Ds. J. C. de Bie, Ederveen
Ds. D. Biesma, jr., Aalsmeer
Ds. H. Binnekamp, Vriezenveen
M. B. Blok, Woudenberg
Ds. L. W. G. Blokhuis, Zezep
Ds. A. Boertje, Krimpen a/d Lek
Dr. Ir. R. H. Borkent, Leidschendam
Ds. C. Bos, Spijkenisse
H. Bos, Dirksland
Ds. W. Bousema, Wageningen
Ir. B. W. Breunese, 's-Gravenhage
Ds. G. v. d. Brink, Eindhoven
Ds. C. J. v. d. Broek, Weesp
Drs. J. Broekhuis, Onstwedde
Ds. G. Broere, 't Harde
Ds. J. W. de Bruin, Nieuw-Amsterdam
Ds. R. de Bruin, Lunteren
Ds. W. de Bruijn, Ermelo
Ds. A. van Brummelen, Hierden
Ds. P. den Butter, Bunschoten
Ds. G. Bijkerk, Oud-Beijerland
Ds. B. Bijleveld, Bussum
H. Bijsterbosch, Hedel
A. van Dalen, Oud-Alblas
J. van Dalen, Apeldoorn
Ds. T. van Delen, St. Antoniepolder
Ds. F. van Dieren, Dodewaard
Ds. J. W. Dragt, Haren (Gr.)
P. van Driel, Delft
Prof. Dr. A. C. Drogendijk, Amstelveen
J. C. den Dunnen, 'Harskamp
Ds. G. den Duyn, Wapenveld
Ir. G. E. van Dijk, Bennekom
Ds. J. van Dijk, Zuilichem
Ds. J. van Dijken, Biezellinge
Ds. H. W. Eerland, Hilversum
Ds. G. van Estrik, Genemuiden
Ds. K. Exalto, Noordeloos
Dr. H. J. Flipse, Hilversum
P. Fredrikze, Nieuwerkerk a/d IJssel
L. A. Frommelt, Driebergen
Ds. J. P. Geels, Haarlem
K. Geleyse, Wildervank
Ds. L. J. Geluk, Dirksland
Ds. W. Glashouwer, Driebergen
Ds. Ant. Gooijer, Delft
Ds. W. de Graaf, Nieuw-Vennep
Ds. C. J. van der Graaf, Putten
W. J. Graves, Amsterdam
Ds. Joh. Groenenboom, Muiden
Ds. A. Groenewegen, Oenkerk
Ds. L. Hartholt, Oostkapelle (Zld.)
B. Hartog, Bunschoten
Ds. A. den Hartogh, Ede
K. v. d. Heide, Hoogkerk
Ds. H. N. van Hensbergen, Dirksland
Ds. C. den Hertog, Harderwijk
Ds. W. van Herpen, Linschoten

Ds. J. den Hoed, Ds. R. J. van de Hoef, G. Hoenders, Ds. J. D. van Hof, J. Holleman, Ir. C. van Holten, Ds. K. B. Holwerda, C. Hoogendijk, Ir. P. M. Hoogendijk, Ds. C. Hooykaas, Ir. M. Houtman, Prof. J. Hovius, Ds. J. Hovius, L. Huizer, Ds. J. F. van Hulsteijn, J. M. van Hunen, H. A. Hut, Dr. Ph. J. Huijser, Ds. G. J. Jansen, Ds. G. Janssen, Ds. P. de Jong, G. Jongeneel, Ds. W. de Jode, Joh. Joosse, Ds. W. Kalkman, Ds. J. Kampman, Ds. A. Kastelein, Ds. C. W. Keur, D. Kiljan, Dr. P. G. Knibbe, Ds. J. Koele, Ds. P. Koeman, Ds. J. Koolen, B. H. Koomans, Ds. G. H. van Kooten, Ds. J. Koppe, Ds. J. L. W. Koppenhol, T. W. Korevaar, L. Kramer, Prof. W. Kremer, Ds. R. E. Kuus, Ds. H. J. v. d. Kwast, P. Langeler, Ds. A. N. Langhout, Ds. W. A. S. Laurensse, Ds. G. Leendertse, Ds. T. Lekkerkerker, Drs. G. J. Ligtner, Prof. Dr. G. A. Lindeboom, Ds. Mr. A. Luteijn, Ds. J. van Malenstein, Dr. E. Masselink, Ds. J. B. van Mechelen, A. J. Meeuwens, Ds. G. Meijering, Ds. A. J. Moggré, Ds. P. P. J. Monster, Ds. W. L. Mulder, Ds. J. van Mulligen, P. A. Nawijn, Ds. A. Noordegraaf, Ds. A. C. Noort, Jac. de Nooy, Ds. H. van Ommen, Ds. E. J. Oomkes, Ds. L. E. Oosterhoff, Ds. M. Ottevanger, Drs. G. Paauw, Ds. C. W. Plooy, Ds. H. K. Poelman, Ds. K. v. d. Pol, Ds. M. van Rennes, Ds. P. N. Ribbers, Ds. H. Roelofsen, Meerkerk, Papendrecht, Groningen, Rotterdam, Hilversum, Rotterdam, Zalk, Lienden, Breukelen, Zeist, Leiden, Apeldoorn, Dordrecht, Delft, Amsterdam, Hoewelaken, Stadskanaal, Maarssen, Voorthuizen, Amsterdam, Nijkerk, Middelburg, Rotterdam, Huizen (N.H.), Driebergen, Ede, Strijen, 's-Gravenhage, Haarlem, Leiden, Nijkerk, Bruchem, Werkendam, Rijnsburg, Delft, Urk, Huizen (N.H.), Schoonrewoerd, Urk, Apeldoorn, Voorthuizen, Haarlemmermeer, Valkenburg (Z.H.), Bennekom, Hedel, Zwijndrecht, Oosterwolde (Gld.), Zeist, Amsterdam, De Bilt, Elst (Utr.), Rotterdam, Heinenoord, Woudenberg, Herwijnen, Rijswijk (Z.H.), Barneveld, Voorthuizen, Wildervank, Staphorst, Ede, Assen, Ede, Zaandam, Leeuwarden, Beverwijk, Oegstgeest, Ede, Putten, Kamperland, Ede, Oud-Beijerland, Enschede, Zeist

Ds. A. Romein, G. van Rossem, Ds. G. Roukema, J. Ruiter, Ds. Th. Rutters, Ir. H. W. Rijkse, Ds. H. van der Schaaf, Ds. J. van der Schaaf, J. C. van Schaik, Dr. J. Schelhaas, Hzn. H. Schellevis, S. Scheringa, Ds. K. Schipper, A. Schouten, L. Schut, Ds. S. J. Seinen, M. Siesling, Ds. H. A. van Slooten, Ir. P. A. D. Smeijers, W. Spanjer, Ds. W. Steenbergen, Ds. A. Stekelenburg, Ds. J. C. Stelwagen, Ds. H. Stolk, St. Straatman, Ds. H. Stroeve, Ds. J. J. Timmer, Ds. A. Tromp, F. Troost, J. Tulp, Dr. H. Turkstra, Ds. J. Tijmen, Ds. A. v. d. Veer, Ds. T. van 't Veld, Ds. P. op den Velde, Ds. J. van der Velden, Ds. H. Veldhuizen, Prof. Dr. W. H. Velema, Ds. E. F. Vergunst, Ds. Chr. Verhage, Ds. J. W. Verhey, Ds. Jac. Vermaas, Drs. J. P. Versteeg, Ds. S. Verveld, Ds. Joh. Vink, Andr. Visser, Ds. J. Vlaardingebroek, D. van Vliet, Ds. J. Vos, Ds. M. Vreugdenhil, A. de Vries, Ds. C. de Vries, Ds. J. Vroegindewijf, Ds. W. Vroegindewijf, Drs. W. Vroegindewijf, Dr. Jac. de Vuyst, Ds. J. Waagmeester, Ir. P. A. Walhout, Abr. Warnaar, C. van der Weele, A. van der Werken, Ds. Jac. Westerink, Ds. H. U. Westerterp, Ds. G. Westland, Ds. P. Westland, Ds. G. A. van der Wiel, Ds. J. Wieman, Ds. J. van Wier, Ds. A. Wisgerhof, Ds. C. van der Woude, Ds. G. Wursten, G. G. van Wijngaarden, Ds. S. Wijnsma, Mr. Dr. Abr. Zeegers, G. Zwart Sr., Wezep (Gld.), Amersfoort, Ede, Putten, Baarn, Rozenburg, Dordrecht, Oud-Beijerland, Veenendaal, Amsterdam, Hilversum, Hilversum, Dordrecht, Veenendaal, Wolfheze, Tange-Altveer, 's-Gravenhage, Nijkerk, Apeldoorn, Ede, Eindhoven, Lexmond, Delft, Dronten, Bussum, Lopikerkapel, Woerden, Goudriaan, 's-Gravenhage, Ede, Hilversum, Doesburg, Nieuwe-Pekela, Waddinxveen, Zierikzee, Amersfoort, Lopik, Ughelen, Polsbroek, 's-Gravenhage, 's-Gravenhage, Huizen (N.H.), Wormerveer, Drijbes (Dr.), Valburg, 's-Gravenhage, Ermelo, Ouddorp (Z.H.), IJsselstein (Utr.), Ruinerwold, Leerbroek, Rijnsburg, Emmeloord, Katwijk aan Zee, Gouda, Zutphen, 's-Gravenhage, Vlissingen, Waddinxveen, Ermelo, Bergambacht, Kerkwerpe, Midwolda (Gr.), Wierden (Ov.), Uddel, Elburg, Alblasterdam, Nieuwerkerk a/d IJssel, Veenendaal, Zwijndrecht, Sprang, Naarden, Rozenburg, Amsterdam, Utrecht

Bij velen, uit allerlei kerken, vindt dit streven instemming. Het comité van aanbeveling, hierboven vermeld, weerspiegelt dit.

Het ligt in de bedoeling in 1969 met een weekblad uit te komen, dat kan uitgroeien tot een dagblad. Om dit te verwezenlijken hebben wij veler steun nodig.

Daarom roepen het Bestuur, de Raad van Advies en het Comité van aanbeveling u op: **KIES KOERS!! DOE DAT NU!!**

- door u nu reeds op te geven als abonnee
- door uw medewerking te verlenen bij het werven van abonnees
- door het verlenen van financiële steun (bankiers: Coöp. Raiffeisenbank, Urk. Postgiro van de bank: 80 60 83).

Opgave van abonnementen, aanvragen om inlichtingen enz. te richten aan het Bureau van de Reformatorisch-Christelijke Persstichting „KOERS”: J. R. van Beek, Parklaan 11, Zeist, telefoon 03404 - 16353.